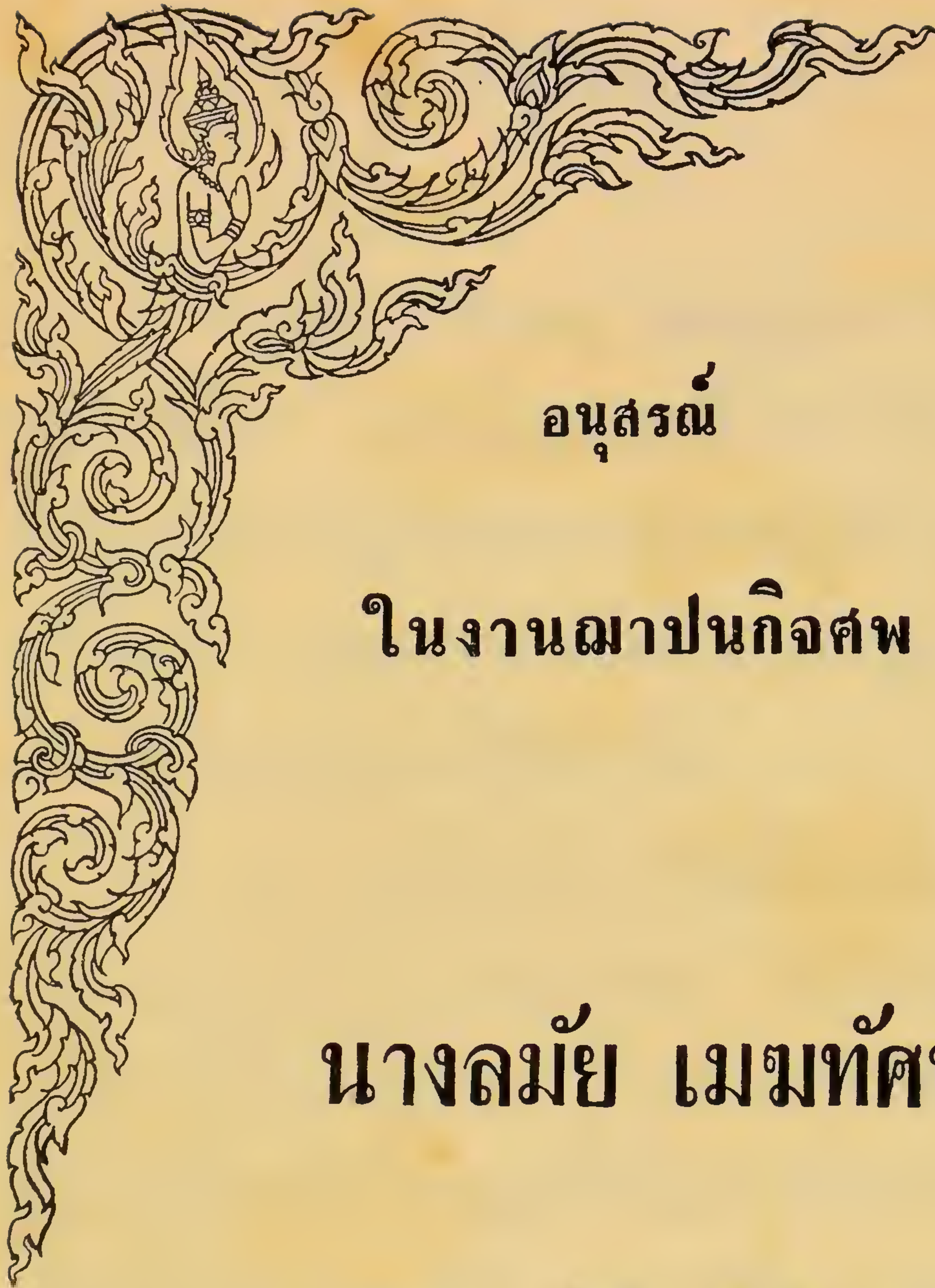
อนุสรณ์

ในงานฌาปนกิจศพ

นางลมัย เมฆทัศน์

เมรุวัดโสมนัสวิหาร

วันอาทิตย์ที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๘

อนุสรณ์

ในงานฌาปนกิจศพ

นางลมัย เมฆทัศน์

ณ เมรุวัดโสมนัสวิหาร

วันอาทิตย์ ที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๙

4614

อนุโมทนา

ตามที่ท่านเจ้าภาพ ขออนุญาต จัดพิมพ์เรื่อง ดับไม่เหลือ และการสนทนาเรื่องการอยู่ด้วยจิตว่าง ขึ้นเป็นของชำร่วยในงานฌาปนกิจศพผู้เป็นบุพพการี ในครั้งนั้น อาตมามีความยินดีในการอนุญาต ด้วยความรู้สึกอนุโมทนาเป็นอย่างยิ่ง.

คำว่า "ดับไม่เหลือ" เป็นชื่อของนิพพาน ซึ่งเป็นของสูงสุดในพระพุทธศาสนา. ดับไม่เหลือ คือในขณะใดไม่มีความรู้สึกว่า "ตัวฉัน" หรือ "ของฉัน" ปั่นป่วนอยู่ในใจแล้ว ในขณะนั้นเรียกว่า มีความดับทุกข์ไม่มีเหลืออยู่ในใจของผู้นั้น เขากำลังมีความสุขเป็นปรกติ ขอให้สังเกตดูจงทุกคน จนกระทั่งพบความจริงข้อนี้ว่า ในขณะที่เรามีความรู้สึกว่าเราไม่มีอะไร แม้กระทั่งตัวเรา นั่นแหละเป็นเวลาที่เขาสบายที่สุด หรือสบายอย่างบอกไม่ถูก, พรรณนาไม่ได้. พอมีความรู้สึกว่าอะไรเป็นตัวฉัน หรือเกี่ยวกับตัวฉันขึ้นมาเท่านั้น เราก็รู้สึกเป็นทุกข์ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่งขึ้นมาทันควัน

เหมือนกัน, ดังนั้นจึงเห็นว่า เราควรจะมีอุบายสักอย่างหนึ่ง เพื่อทำการงาน กินอาหาร หรือพักผ่อน หรืออะไรทุกอย่าง โดยที่จิตใจว่างจากทุกข์โดยสิ้นเชิง และเป็นสุขสบายในตัวการงานนั้น. อุบายอันนั้นก็คือวิธีของการ "ดับไม่เหลือ" ดังที่กล่าวแล้วในหนังสือเล่มนี้นั่นเอง, และเป็นใจความทั้งหมดของหลักธรรมในพระพุทธศาสนาทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์. คนแก่ไม่รู้หนังสือในครั้งพุทธกาล ได้รับความสุขถึงที่สุดในพระพุทธศาสนา หรือเป็นพระอรหันต์ โดยอุบายนี้อย่างเป็นธรรมดา หรือทั่วไป. ถ้าทำไม่ได้ หรือไม่เสร็จก็ยังมีหวังในนาทีสุดท้าย ดังที่กล่าวแล้วตามวิธี "ตกกระไดพลอยโจน" นั้น.

สำหรับเรื่องการอยู่ด้วยจิตว่างนั้น ก็เป็นเรื่องเดียวกัน หากแต่ใช้คำอธิบายคนละวิธี. ข้อนี้หมายความว่า จิตว่างในที่นี้ คือจิตที่ไม่เกิดความรู้สึกว่า "ตัวเรา" หรือ "ของเรา" อีกนั่นเอง, แต่เป็นจิตที่เต็มเปี่ยมอยู่ด้วยสติสัมปชัญญะ ปัญญา หรือที่เรียกว่า "ความไม่ประมาท" ในพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธองค์ทรง

รับสั่งเป็นพระวาจาคำสุดท้ายในวันปรินิพพาน ว่า "จงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม" ในทุกกรณีนั่นเอง. จิตชนิดนี้ ทำ พูด คิด ได้ดีในทุกกรณีแห่งการงาน ทั้งที่ไม่ต้องมีความรู้สึกที่เป็นความยึดมั่นถือมั่น เกี่ยวกับ ตัวตน หรือ ของตน. ที่มันว่างเองเช่นนอนหลับ หรือกำลังพักผ่อนอยู่อย่างสนุกสนานนั้น ไม่เกี่ยวกับการปฏิบัติ แต่ก็ยังจำเป็นสำหรับทุกคนที่จะต้องมีเวลาที่จิตว่างเช่นนั้น มิฉะนั้น ร่างกายจะทนไม่ได้ จิตใจจะทนไม่ได้ จะเป็นโรคเส้นประสาท จะวิกลจริต และจะต้องตายในที่สุด. ส่วนที่เราควบคุมให้มันว่างนั้น เป็นตัวการปฏิบัติโดยตรง เพื่อผลอันยิ่งขึ้นไปกว่าที่จะเป็นไปเองตามธรรมชาติ จัดเป็นส่วนพิเศษที่เราต้องประสงค์ในที่นี้ เพื่ออย่าให้เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์และพบพระพุทธศาสนา แม้ว่าจะเป็นเพียงคนแก่ ไม่รู้หนังสือ ไม่สามารถเรียนปริยัติใด ๆ อย่างที่เขาเรียนกัน.

คนบ้านนอก กับคนในกรุง แม้จะแตกต่างกันอย่างมากมายในทางอื่น ๆ แต่ในทางความหมายแห่งกิเลสและความทุกข์แล้ว ไม่มีความแตกต่างกันเลย

ดังนั้น ธรรมะเอง จึงไม่เป็นบ้านนอก หรือชาวกรุง หวังว่าหนังสือเล่มนี้ชาวกรุงคงจะอ่านได้ดี ทั้งที่เป็นเรื่องคนบ้านนอกคุยกัน.

ผลกุศลใด ๆ ที่เกิดขึ้นจากการพิมพ์หนังสือเล่มนี้ ขอจงสำเร็จเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยควรแก่คติวิสัยทุกประการ เทอญฯ

พุทธทาส อินฺทปญฺโญ

โมกขพลาราม ไชยา
๒ พ.ย. ๐๘

คุณแม่ลมัย เมฆทัศน์

ชาตะ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๔๑๘

มรณะ ๔ มิถุนายน ๒๕๐๘

"คุณแม่"

คุณแม่เกิดที่คลองมอญ เป็นบุตรคนสุดท้องของขุนชำนาญสารา (การบูน เมฆทัศน์) และนางบุนนาค คุณแม่มีพี่น้องร่วมบิดามารดา ซึ่งถึงแก่กรรมไปหมดแล้ว ตามลำดับดังนี้ :—

เทศน์ เพ็ญกุล

วัน จรณะจิตร

เล็ก เมฆทัศน์

เวียน เทพยนต์

คุณแม่ได้รับการศึกษาพอสมควรสำหรับสมัยนั้น คือ อ่านออกเขียนได้ เมื่อเยาว์วัย พี่สาวคนใหญ่คือหม่อมป้าเทศน์ เป็นหม่อมของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ได้รับคุณแม่ไปอยู่ด้วย ในบ้านท่านเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ซึ่งในเวลานั้นเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่า เป็นบ้านที่มีละครโรงใหญ่ มีการฝึกหัดละคร

กันอยู่เสมอ ทำให้คุณแม่ได้มีโอกาสฝึกหัดละคร จนมีความรู้และชำนาญในวิชานาฏศิลป์ และได้ออกแสดงละครในงานสำคัญของบ้านเมืองอยู่บ่อย ๆ เช่น ในพระราชพิธีโสกันต์ของเจ้านาย และงานต้อนรับแขกเมืองจากต่างประเทศ เป็นต้น ต่อมาภายหลังที่ท่านเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงถึงอสัญกรรมแล้ว คุณแม่จึงได้กลับมาอยู่ที่บ้านคลองมอญตามเดิม

คุณแม่เป็นผู้มีศรัทธาแรงกล้าในพระพุทธศาสนามาก ท่านปฏิบัติศีล ๕ เป็นประจำ และถือศีล ๘ ในวันธรรมสวนะเรื่อยมา จนอายุล่วงเข้าวัยชรา ท่านจึงงดถือศีล ๘ เนื่องจากเป็นโรคเกี่ยวกับกระเพาะอาหาร แต่ท่านก็นั่งสมาธิทุกวัน เรื่องการทำบุญนั้น ท่านถือเป็นกิจวัตรที่ต้องปฏิบัติโดยสม่ำเสมอ เมื่อท่านไปทำบุญ ฟังเทศน์ หรือร่วมงานทางศาสนา กลับมาท่านก็มักเผื่อแผ่บุญกุศลแก่ลูกและหลาน ๆ ตลอดจนคนในบ้านอย่างทั่วถึง และท่านมักจะกล่าวว่า "แม่เอาบุญมาให้ลูก" หรือ "ยายเอาบุญมาให้หลาน" เช่นนี้เป็นประจำ

เป็นบุญของคุณแม่อย่างหนึ่ง ที่ท่านไม่มีโรคประจำตัว และท่านเป็นคนรักษาสุขภาพและอนามัยให้ดีอยู่เสมอด้วย ท่านจึงมีอายุยืนนาน แม้ในวัยชราท่านจะไม่สู้แข็งแรงนัก แต่ท่านก็ยังเดินไปไหนมาไหนได้ ปฏิบัติตัวเองได้ สายตาท่านก็ปรกติไม่ฝ้าไม่มัว ความจำยังดีไม่หลงลืม มีแต่ประสาทหูเท่านั้นที่เสื่อมไปบ้างตามวัย

ก่อนวันที่คุณแม่จะจากไปเพียงหนึ่งวัน ท่านมีอาการอ่อนเพลียและเบื่ออาหาร ในวันรุ่งขึ้น ก็มีอาการคลื่นไส้ แต่ท่านก็ยังลุกขึ้นจุดธูปเทียนบูชาพระซึ่งเป็นกิจวัตรประจำวันได้ และในตอนบ่ายวันนั้น ท่านก็รู้สึกแน่นหายใจไม่ใคร่ออก ได้ใช้ออคซิเจนเข้าช่วย และเรียกหลานชายของท่านซึ่งเป็นนายแพทย์มารักษาพยาบาลทันที ประมาณ ๑๕ นาทีต่อมา ท่านก็จากไปด้วยอาการสงบ คำนวณอายุได้ ๘๙ ปี ๕ เดือน

คุณแม่มีบุตรหญิงกับคุณพ่อ (พลเรือตรี พระยาประชุมพลขันธ์) เพียง ๒ คน คือ เฉลิม ครุฑพันธุ์ (ถึงแก่กรรมแล้ว) และตัวดิฉัน

คุณแม่ได้พร่ำสอนลูกอยู่เสมอว่า ทุกสิ่งในโลกนี้ล้วนอนิจจัง ร่างกายนี้ ก็ไม่ใช่ของเรา สังขารเป็นของไม่เที่ยง ย่อมแตกดับได้ จึงไม่ควรยึดมั่นจนเกินไป ขอให้ยึดถือแต่ความดี และประกอบแต่บุญกุศล ลูกก็ได้ความรู้ทางธรรมะจากคุณแม่ตลอดมา นับแต่เยาว์วัยพอจำความได้ คุณแม่ก็สอนให้สวดมนต์ และโดยที่คุณแม่เป็นคนมีเมตตาจิตต่ออยู่เสมอ ท่านประกอบแต่บุญกุศลตลอดชีวิตของท่าน ท่านจึงเป็นที่รักและเคารพนับถือในหมู่ญาติพี่น้อง ตลอดจนผู้ที่คุ้นเคยและรู้จักท่านเป็นอย่างยิ่ง การจากไปของท่านเป็นที่อาลัยแก่ทุก ๆ คน

ขอให้กุศลผลบุญที่คุณแม่ได้ทำไว้ จงดลบันดาลให้คุณแม่ได้สู่สุคติภพเถิด และถ้าชาติหน้ามีจริง ลูกขออธิษฐานให้ได้เกิดมาเป็นลูกของคุณแม่อีก.

ลูก.

แด่ "พี่มัย-แม่มัย"

เจ้าภาพซึ่งมีศักดิ์เป็นหลานได้ปรารภการฌาปนกิจศพพี่มัย (สมัย เมฆทัศน์) ศรียาภัย ในวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๙ ขอให้ช่วยเขียนคำไว้อาลัยเพื่อเป็นธรรมบรรณาการแก่ท่านที่เคารพ ข้าพเจ้านิ่งนึกความหลังปลงอนิจจังและรู้สึกเศร้าขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งที่ได้ขาดพี่สะใภ้ซึ่งข้าพเจ้ารักและเคารพมาก

เมื่อข้าพเจ้าเป็นเด็กถูกคุณพ่อ (พระยาวจีสัตยารักษ์) ล่อด้วยกางเกงแพรจีนตัวเล็ก ๆ และสะโหร่งลายปลาเงินปลาทองให้เข้ามาบางกอกซึ่งคุณพ่ออวดอ้างว่ามีสิ่งแปลกประหลาดมากมายกว่าที่มีในจังหวัดชุมพร สมัยนั้นรถไฟยังไม่มีเดิน ข้าพเจ้าซึ่งแม้จะได้ชื่อว่า "ซนเอาการ" ก็ไม่เคยจากอกแม่เลย ดังนั้นตลอดระยะเวลาการเดินทางทะเลโดยเรือกลไฟชื่อรัศมีซึ่งเป็นของคุณพ่อเองก็ไม่วายที่จะร้องไห้คร่ำครวญถึงแม่ทั้ง ๒ วัน ๒ คืน การได้ขี่เรือกลไฟใหญ่เท่าบ้าน ได้เห็นน้ำทะเลเขียวกว้างใหญ่กว่าแม่น้ำท่าตะเภา และ

ได้เห็นพระเจดีย์กลางน้ำจริง ๆ แห่งสมุทรปราการ ทำให้ข้าพเจ้าค่อยคลายความว้าเหว่ลงบ้าง แต่เมื่อขึ้นบกเข้าพักที่บ้านคุณพ่อที่ตรอกวัดม่วงแค (บัดนี้เป็นกรมสรรพสามิต) ความคิดถึงแม่ได้หวนกลับมาอีก ทั้ง ๆ ที่คุณพ่อปลอบโยนดี คุณพี่ (ชื่น ศรียาภัย) ก็ต้อนรับด้วยความเอ็นดู แต่บุคคลแรกที่เช็ดน้ำตาให้คือพี่มัยซึ่งขณะนั้นข้าพเจ้าไม่ทราบว่าเป็นใคร คืนแรกที่ข้าพเจ้านอนด้วยบรรยากาศคล้ายอยู่กับแม่คือห้องและเตียงของพี่มัย รุ่งขึ้นก็พี่มัยเป็นคนอาบน้ำตลอดจนเลี้ยงดูให้ข้าวปลาอาหาร พี่มัยอีกนั่นแหละที่เป็นผู้จัดหาเสื้อผ้าซึ่งสมัยโน้นต้องตระเวณไปซื้อหาถึงตลาดน้อยใกล้ๆ กรมเจ้าท่า นับว่าข้าพเจ้าค่อยเป็นสุขสบายใจขึ้นเพราะความเอาใจใส่ของพี่มัยซึ่งขณะนั้นมีลูกหญิงที่ต้องเลี้ยงดูอยู่คนหนึ่งแล้ว คือ แม่เผล่ (คุณหญิง เฉลา อรรถกรมมณุตติ)

พี่มัยเป็นหญิงสวยแช่มช้อยน่ารักและมีความภักดีต่อคุณพ่อตลอดเวลา ข้าพเจ้าเป็นลูกคุณพ่อได้รับความปรานีประคบประหงมจากพี่มัยเสมือนลูกคน

หนึ่งก็ว่าได้ พี่มัยเป็นคนพูดเบาไม่เคยเอ่ยวาจาหยาบคายกับเด็ก ๆ ซึ่งขณะนั้นมีพี่จันทร พี่เจือ สวัสดิและโนริ ศรียาภัย (ขุนบวรประชานันท์) พี่มัยอบรมสั่งสอนเด็กและผู้แวดล้อมด้วยการพูดค่อย ๆ และพยายามจะให้รู้ทั้งเข้าใจวิถีแห่งการใช้ชีวิตอย่างผู้ดีที่สังคมต้องการ แต่ชตากรรมของพี่มัยบันดาลให้ต้องพลัดพรากจากที่อยู่หลายครั้งในตอนกลางแห่งชีวิต ข้าพเจ้าคนหนึ่งซึ่งต้องมรสุมตามแบบของคนอาภัพก็ได้อาศัยข้าวสุกและซุกหัวนอนที่บ้านพี่มัยก่อนขึ้นรถไฟไปหาแม่ เมื่อข้าพเจ้าเติบโตขึ้นและพี่มัยย้ายที่อยู่ไปบ้านพักที่จังหวัดมีนบุรี ครั้นถึงวันดีคืนดีข้าพเจ้าก็ได้ไปพักผ่อนนอนค้างด้วยความสุขสบายเหมือนครั้งยังเป็นเด็ก ๆ ด้วยกระแสสัมพันธ์ซึ่งยากแก่การตัด จึงเป็นการยากที่จะถอดถอนความระลึกถึงคุณของพี่มัยออกไปจากหัวงคิดได้ง่าย ๆ บรรดาผู้สุจริตที่เคยติดต่อใกล้ชิดกับพี่มัยคงจะไม่มีใครคัดค้านข้าพเจ้าที่จะกล่าวว่า พี่มัยเป็นกุลสตรีที่สุจริต โอบอ้อมอารีมีเมตตาแก่ผู้แวดล้อมไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่

ไม่ว่าในยามดีหรือป่วยไข้ นับเป็นพุทธมามกที่มีศรัทธาแก่กล้าตราบเท่าวันสิ้นสุดแห่งชีวิต ในแง่อุดมคติ พี่มัยแน่วแน่อยู่ในหลักรักและปรานี วางตนเป็นผู้เที่ยงธรรมสม่ำเสมอ ข้าพเจ้าในฐานะน้องสามีเต็มใจยกย่องว่าพี่มัยเป็นพี่สะใภ้ที่ควรแก่การเคารพและนับถือจริง ๆ เป็นพี่มัย—แม่มัยของข้าพเจ้า

ในระยะหลัง ๆ นี้ งานอาชีพและสภาวการได้บังคับให้ข้าพเจ้าและพี่มัยเหินห่างไม่ค่อยจะได้พบกันบ่อยนัก แต่ถ้าหากเมื่อใดมีโอกาสได้พบกัน ข้าพเจ้าและพี่มัยก็มักจะปราศรัยและปรารภแลกเปลี่ยนถ้อยคำความรู้สึกขนาดที่คนอื่นหรือหลาน ๆ เกือบฟังไม่รู้เรื่อง เพราะส่วนมากมักพูดท้าวถึงความหลังครั้งยังรุ่งเรืองก่อนเกิดของหลาย ๆ คน

อันคนเราทุกคน ถึงจะอายุยืนสักเท่าใดก็ต้องถึงวันตาย พูดถึงอายุขัย พี่มัยก็ควรแก่อายุ ถ้าพูดถึงการประคบประหงมเยียวยาในยามป่วยไข้ พี่มัยก็ได้รับถึงขีดสุด แต่นั่นเป็นเรื่องความสมควรที่ใช้ปลอบใจ

ตัดความเศร้าโศกอาลัยตามวิสัยแห่งโลกและธรรม หาใช่สำหรับตัดอาลัยและความหวงแหนที่อยากให้พี่มัยได้มีอายุยืนนานเรื่อย ๆ ไปไม่

พี่มัยได้จากไปแล้วตามกฎแห่งกรรม แต่พี่มัยล่วงลับไปเฉพาะแต่ส่วนที่ปรุงแต่งขึ้นเป็นรูปร่าง คำอบรมสั่งสอนแบบผู้ดีแท้ ตลอดจนความเมตตาปรานีคุณงามความดี มีเมตตากรุณามุทิตาอุเบกขายังคงสมบูรณ์อยู่ ข้าพเจ้าจึงต้องพยายามระงับความเศร้า-โศกด้วยการยึดถือพระธรรมของสมเด็จพระบรมศาสดาเป็นหลัก สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีการเกิดและเสื่อมเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความเข้าไปสงบแห่งสังขารทั้งหลายเป็นความสุข หรืออีกนัยหนึ่งมนุษย์เราที่เกิดมาแล้ว จะสุขหรือทุกข์ใครจะเกลียดใครจะรัก จะเก่งกาจเพียงใด หรือจะอยู่บนดินบนฟ้าเหนืออวกาศ ใต้มหาสมุทรบาดาล ก็ไม่พ้นมฤตยู

ลูกหลานญาติมิตรได้ประกอบการฌาปนกิจพี่มัยตามควรแก่กรณีเสร็จแล้ว ต่างก็จะต้องแยกย้าย

กันกลับบ้าน แต่กุศลผลบุญที่พี่มัยเคยประกอบไว้และที่บรรดาลูกหลานญาติมิตรได้บำเพ็ญอุทิศให้ย่อมจะติดตามและบันดาลให้พี่มัยประสบสุขในสัมปรายภพ โดยเฉพาะข้าพเจ้าในวาระนี้มีความอาลัยพี่มัยอย่างสุดซึ้ง และหากชาติหน้ามีจริง ขอให้ได้พบพี่มัย—แม่มัยของข้าพเจ้าอีกชาติหนึ่ง

เขตร ศรียาภัย

๙ มกราคม ๒๕๐๙

สารบาญ

ดับไม่เหลือ

เรื่อง ดับไม่เหลือ นั้น มีวิธีปฏิบัติเป็น ๒ ชนิด คือ ตามปรกติ ขอให้มีความดับไม่เหลือแห่งความรู้สึกยึดถือว่า "**ตัวกู**" และ "**ของกู**" อยู่เป็นประจำนี้อย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งหมายถึง เมื่อร่างกายจะต้องแตกดับไปจริงขอให้ปล่อยทั้งหมด รวมทั้งร่างกายชีวิตจิตใจให้ดับเป็นครั้งสุดท้าย ไม่มีเชื้ออะไรเหลืออยู่ หวังอยู่สำหรับการเกิดมีตัวเราขึ้นมาอีก ฉะนั้นตามปรกติประจำวันก็ใช้อย่างแรก เมื่อถึงคราวจะแตกดับของร่างกาย ก็ใช้อย่างหลัง ในกรณีที่ประสบอุบัติเหตุไม่ตายทันที มีความรู้สึกเหลืออยู่บ้างชั่วขณะ ก็ใช้อย่างหลัง ถ้าสิ้นชีวิตไปอย่างกระทันหัน ก็หมายความว่าดับไปด้วยความรู้สึกในวิธีอย่างแรก อยู่ในตัว และเป็นว่ามีผลคล้ายกันคือ ความไม่อยากเกิดอีกนั่นเอง.

วิธีปฏิบัติอย่างที่๑ คือประจำวันนั้น หมายความว่า มีเวลาว่างสำหรับทำจิตใจเมื่อไร ก่อนนอนก็ดี ตื่นนอนใหม่ก็ดี ให้สำรวมจิตเป็นสมาธิด้วยการกำหนดลมหายใจหรืออะไรก็แล้วแต่ถนัดพอสมควรก่อน จึงพิจารณาให้เห็นความที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวงทุกสิ่ง ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นเราหรือเป็นของเรา แม้แต่สักอย่างเดียว เป็นเรื่องอาศัยกันไปในการเวียนว่ายตายเกิดเท่านั้นเอง ยึดมั่นที่สิ่งใดเข้า ก็เป็นทุกข์ทันที และทุกสิ่ง, การเวียนว่ายตายเกิดนั้นเล่าก็คือการทนทุกข์ทรมานโดยตรง, เกิดทุกทีเป็นทุกข์ทุกที เกิดทุกชนิดเป็นทุกข์ทุกชนิด ไม่ว่าจะเกิดเป็นอะไร ก็เป็นทุกข์ไปตามแบบของการเกิดเป็นอย่างนั้น เกิดเป็นแม่ก็ทุกข์อย่างแม่, เกิดเป็นลูกก็ทุกข์อย่างลูก, ฯลฯ เกิดเป็นคนรวยก็เป็นทุกข์อย่างคนรวย, เกิดเป็นคนจนก็ทุกข์อย่างคนจน, เกิดเป็นคนดีก็ทุกข์อย่างคนดี, เกิดเป็นคนชั่วก็ทุกข์อย่างคนชั่ว, เกิดเป็นคนมีบุญก็ทุกข์ไปตามประสาคนมีบุญ, เกิดเป็นคนมีบาป ก็ทุกข์ไปตามประสาคนมีบาป ฉะนั้นสู้ไม่เกิดเป็นอะไรเลย คือ "ดับไม่เหลือ" ไม่ได้

แต่ที่นี้สำหรับการเกิดหรือคำว่า "เกิด" นั้น อย่าหมายเพียงการเกิดจากท้องแม่ ที่แท้มันหมายถึงการเกิดของจิต คือของความรู้สึก ที่รู้สึกขึ้นมาคราวหนึ่ง ๆ ว่ากูเป็นอะไร เช่น เป็นแม่ เป็นลูก เป็นคนจน คนมี คนสวยคนไม่สวย คนมีบุญมีบาปเป็นต้น, ซึ่งนี่แหละเรียกว่า **ความยึดถือ** หรืออุปาทาน ว่าตัวกูเป็นอย่างไร ของกูเป็นอย่างไร ตัวกู หรือของกูอย่างที่กล่าวนี้ เรียกว่าอุปาทาน มันเกิดจากท้องแม่ของมันคืออวิชชา, มันเกิดวันหนึ่งไม่รู้กี่สิบครั้งกี่ร้อยครั้ง หรือไม่รู้กี่ร้อยชาตินั่นเอง, เกิดทุกคราวเป็นทุกข์ทุกคราวอย่างไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยง ทุกคราวที่ตาเห็นรูป หรือหูได้ยินเสียง หรือจมูกได้กลิ่น หรือลิ้นได้รส หรือกายได้สัมผัสทางผิวหนังหรือจิตมันปรุงเรื่องเก่าๆ เป็นความคิดเป็นเรื่องเป็นราวขึ้นมาเองก็ตาม ถ้าควบคุมไว้ไม่ดีแล้ว ตัวกูเป็นโผล่หรือเกิดขึ้นมาทันที และต้องเป็นทุกข์ทันทีที่ตัวกูโผล่ขึ้นมา ฉะนั้น จงระวังอย่าเผลอให้ "ตัวกู" โผล่หัวออกมาจากท้องแม่ของมันได้เป็นอันขาด เพียงแต่ตาเห็นรูปหรือหูได้ยินเสียงเป็นต้น แล้วเกิดสติ

ปัญญารู้ว่าควรจัดการอย่างไร ก็จัดไป หรือนิ่งเสียก็ได้, อย่างนี้ไม่เป็นไรขออย่างเดียวแต่อย่าให้ "ตัวกู" ถูกปรุงขึ้นมาจากตัณหาหรือเวทนาอันเกี่ยวเนื่องกับสิ่งที่ได้เห็นหรือได้ยินเป็นต้นนั้น อย่างนี้เรียกว่า "ตัวกู" ไม่เกิด คือไม่มีชาตินั่นเอง เมื่อไม่เกิดก็ไม่ตาย หรือทุกข์อย่างใดทั้งสิ้น นี่แหละคือข้อที่บอกให้ทราบว่า การเกิดนั้นไม่ใช่หมายถึงเกิดจากท้องแม่ทางเนื้อหนัง โดยตรง แต่มันหมายถึงการเกิดทางจิตใจของ "ตัวกู" ที่เกิดจากแม่ของมัน คือ อวิชชา.

การ "ดับไม่เหลือ" ในที่นี้ก็คืออย่าให้ตัวกูชนิดนี้เกิดขึ้นมาได้นั่นเอง เมื่อแม่ของมันคืออวิชชา ก็ฆ่าแม่ของมันเสียด้วยวิชชา หรือปัญญา ที่รู้ว่า "ไม่มีอะไรควรยึดมั่นถือมั่น" นั่นเอง หรืออีกอย่างหนึ่งก็ว่า มันเกิดได้เพราะเราเผลอสติ ฉะนั้นเราอย่าเผลอสติเป็นอันขาด ถ้าเป็นคนขี้มักเผลอสติ ก็จงแก้ด้วยความเป็นผู้รู้จักอาย รู้จักกลัวเสียบ้าง โดยอายว่า การที่ปล่อยให้เป็นอย่างนั้น ๆ มันเป็นคนสารเลวยิ่งกว่าไพร่หรือขี้ข้าสถุลเสียอีก ไม่สมควรแก่เราเลย ที่ว่ารู้จักกลัว

เสียข้างนั้น หมายความว่า มันไม่มีอะไรที่น่ากลัวกว่าความเกิดชนิดนี้แล้ว มันยิ่งกว่าตกนรก หรืออะไรทั้งหมด เกิดขึ้นมาทีไร เป็นสูญคนเสียคนไม่มีอะไรเหลือ เมื่อมีความอายและความกลัวอย่างนี้บ่อย ๆ แล้ว สติมันจะไม่กล้าเผลอของมันเอง การปฏิบัติก็จะดีขึ้นตามลำดับ จนเป็นผู้ที่มีการ "ดับไม่เหลือ" อยู่เป็นประจำ

ทุกค่ำเช้าเข้านอน ต้องมีการคิดบัญชีเรื่องเกี่ยวกับการดับไม่เหลือนี้ ให้รู้รายรับรายจ่ายไว้เสมอ ข้อนี้มีอานิสงส์สูงไปกว่าไหว้พระสวดมนต์หรือทำสมาธิเฉย ๆ

เรื่องเกี่ยวกับดับไม่เหลือท่านองนี้ ไม่เกี่ยวกับการเพ่งหรือหลับตาเห็นสี เห็นดวงหรืออะไรที่แปลก ๆ เป็นทำนองปาฏิหาริย์หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่เกี่ยวกับสติปัญญาหรือสติสัมปชัญญะโดยตรงเท่านั้น ถ้ามีสติสมบูรณ์จริง ๆ ได้ที่เต็มที่แล้ว อย่างมากที่สุดที่มันจะสำแดงออก ก็เพียงแต่สำแดงออกมาเป็นความเบากายเบาใจ สบายกาย สบายใจ อย่างที่บอกไม่ถูกเท่านั้นเอง แต่อย่านึกถึงเรื่องนี้เป็นอันขาด จะกลายเป็นที่ตั้งของ

อุปาทานอันใหม่ขึ้นมา แล้วมันก็จะ "ดับ" ไม่ลง และมันจะ "เหลือ" อยู่เรื่อย คือเกิดเรื่อยทีเดียว เดี๋ยวจะได้กลุ้มกันใหญ่ไปกว่าเดิม พวกที่ทำวิปัสสนาไม่สำเร็จก็เป็นเพราะต้องจับเอาความสุขอยู่เรื่อยไป มุ่งนิพพานตามความยึดถือของตนอยู่เรื่อยไป มันก็ดับไม่ลงหรือนิพพานไม่ลงนั่นเอง มีตัวกูเกิดในนิพพานแห่งความยึดมั่นถือมั่นของตนเองเสียเรื่อย ฉะนั้นถ้าจะภาวนาบ้างก็ต้องภาวนาว่า ไม่มีอะไรที่ควรยึดมั่น ถือมั่น แม้แต่สิ่งที่เรียกว่านิพพานนั่นเอง **สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย**—*สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น.*

สรุปความว่า ทุกค่ำเช้าเข้านอน ต้องทำความแจ่มแจ้งเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น ให้แจ่มกระจ่างอยู่เสมอจนเคยชินเป็นนิสัย จนถ้าเกิดตายไปในเวลาหลับก็ยังมีหวังที่จะไม่เกิดอีกต่อไปอยู่นั่นเอง มีสติปัญญาอยู่เรื่อยอย่าให้อุปาทานว่าตัวกูหรือของกูเกิดขึ้นมาได้เลยในทุกกรณี ทั้งกลางวันกลางคืน ทั้งตื่นและหลับ นี้เรียกว่าเป็นอยู่ด้วยความดับไม่เหลือ หรือความไม่มีตัวตน มีแต่ธรรมะอยู่ในจิตที่ว่างจากตัวตนอยู่เสมอไป

เรียกว่าตัวตนไม่ได้เกิด และมีแต่การดับไม่เหลืออยู่เพียงนั้น ถ้าเผลอไป ก็ตั้งใจทำใหม่เรื่อย ไม่มีการท้อถอยหรือเบื่อหน่ายในการบริหารใจเช่นนี้ เช่นเดียวกับเราบริหารกายอยู่ตลอดเวลานั้นเหมือนกัน ให้ทั้งกายและใจได้รับการบริหารที่ถูกต้องคู่กันไปดังนี้ ในทุกกรณีที่ทำอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก ให้เป็นอยู่ด้วยปัญญาจักไม่มีความผิดพลาดเลย.

ทีนี้ก็มาถึง *วิธีปฏิบัติอย่างที่ ๒* คือในเวลาจวนเจียนจะดับจิตนั้น อยากจะกล่าวว่ามันง่ายเหมือนตกกระไดแล้วพลอยกระโจน มันยากอยู่ตรงที่ไม่กล้าพลอยกระโจนในเมื่อตกกระได มันจึงเจ็บมาก เพราะตกลงมาอย่างไม่เป็นท่าเป็นทาง ไหน ๆ ก็เมื่อร่างกายนี้มันอยู่ต่อไปไม่ได้แล้ว จิตหรือเจ้าของบ้านก็พลอยกระโจนลงไปเสียด้วยก็แล้วกัน ให้ปัญญามันกระจ่างแจ้งขึ้นมาในขณะนั้น ว่าไม่มีอะไรที่น่าจะกลับมาเกิดใหม่ เพื่อเอาเพื่อเป็นเพื่อหวังอะไรอย่างใดต่อไปอีก หยุด สิ้นสุด ปิดฉากสุดท้ายกันเสียที เพราะไปแตะเข้าที่ไหน มีแต่ทุกข์ทั้งนั้น ไม่ว่าไปเกิดเป็นอะไรเข้าที่ไหน

หรือได้อะไรที่ไหนมา จิตหมดที่หวัง หรือความหวังละลายไม่มีที่จอด มันจึงดับไปพร้อมกับกาย อย่างไม่มีเชื้อเหลือมาเกิดอีก สิ่งที่เรียกว่าเชื้อก็คือความหวังหรือความอยาก หรือความยึดมั่นถือมั่นอยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั่นเอง สมมติว่าถูกควายขวิดจากข้างหลัง หรือรถยนต์ทับ หรือตึกพังทับ ถูกลอบยิงหรือถูกระเบิดชนิดไหนก็ตาม ถ้ามีความรู้สึกเหลืออยู่แม้สักหนึ่งวินาทีก็ตาม จงน้อมจิตไปสู่ความดับไม่เหลือ หรือทำความดับไม่เหลือให้แจ่มแจ้งขึ้นในใจ เหมือนที่เราเคยฝึกอยู่ทุกค่ำเช้าเข้านอนขึ้นมาในขณะนั้น แล้วให้จิตดับไปก็เป็นการเพียงพอแล้ว สำหรับการ "*ตกกระไดพลอยโจน*" ไปสู่ความดับไม่มีเชื้อเหลือ ถ้าหากจิตดับไปเสียโดยไม่มีเวลาเหลืออยู่สำหรับให้รู้สึกได้ดังนี้ ก็แปลว่าถือเอาความดับไม่เหลือ ที่เราพิจารณาและมุ่งหมายอยู่เป็นประจำทุกค่ำเช้าเข้านอนนั่นเอง เป็นพื้นฐานสำหรับการดับไป มันเป็นการดับไม่เหลืออยู่ดี ไม่เสียท่าเสียทีแต่ประการใด อย่าได้เป็นห่วงเลย

ถ้าป่วยด้วยโรคเจ็บปวดหรือทนทรมานมาก ก็ต้องทำจิตเย่งรับ ว่าอ้ายยิ่งเจ็บมากปวดมากนี่แหละ มันจะได้ดับไม่เหลือเร็วเข้าอีก เราขอบใจความเจ็บปวด! เมื่อเย็นดังนี้ปีติในธรรมก็จะข่มความรู้สึกปวดนั้นไม่ให้ปรากฏ หรือปรากฏแต่น้อยที่สุด จนเรามีสติสมบูรณ์อยู่ดังเดิม และเยาะเย้ยความเจ็บปวดได้.

ถ้าป่วยด้วยโรคเช่นอัมพาธ และต้องดับด้วยโรคนั้นก็ให้ถือว่าตัวเราได้สิ้นสุดไปแล้ว ตั้งแต่ขณะที่โรคนั้นทำให้หมดความรู้สึก ที่เหลือนอนตาปริบ ๆ อยู่นั้น ไม่มีความหมายอะไร ทั้งนี้เพราะว่า จิตของเราได้สมัครน้อมไปเพื่อความดับไม่เหลือ เสร็จสิ้นแล้วตั้งแต่ก่อนล้มเจ็บเป็นอัมพาธ หรือตั้งแต่ความรู้สึกยังดีอยู่ในการเป็นอัมพาธตลอดเวลาที่มีความรู้สึก ครั้นหมดความรู้สึกแล้วมันก็เลิกกัน แม้ว่าชีวิตยังไม่ดับทันทีมันก็หามีตัวตนอะไรที่เป็นตัวกูหรือของกูที่ไหนไม่ อย่าได้คิดเผื่อให้มากไปด้วยความเขลาของตัวเองเลย ยังดี ๆ อยู่นี่แหละ รีบทำความดับไม่เหลือเสียให้สมบูรณ์ด้วยสติปัญญาเถิด มันจะรับประกันได้ไปถึงเมื่อเจ็บ แม้ใน

กรณีที่เป็นโรคอัมพาธดังกล่าวแล้ว ไม่มีทางที่จะพ่ายแพ้ หรือเสียท่าเสียทีแก่ความเจ็บแต่ประการใดเลย เพราะเราทำลาย "ตัวกู" ให้หมดความเกิดเสียแล้ว ตั้งแต่เมื่อร่างกายยังสบายดีอยู่นั่นเอง.

สรุปความในที่สุด ทั้ง ๒ ชนิด ว่า จงมีจิตที่มีปัญญาแท้จริง มองเห็นอยู่ว่าไม่มีอะไรที่ควรยึดมั่นถือมั่นแม้แต่สักสิ่งเดียว ในจิตที่ว่างจากความยึดมั่นถือมั่นโดยสิ้นเชิง อย่างนี้แหละไม่มี "ตัวกู" หรือ "ของกู" มีแต่ธรรมะที่เป็นความหลุดพ้นอย่างสมบูรณ์ ซึ่งเราจะสมมติเรียกว่า *พระรัตนตรัย* หรือ *มรรคผลนิพพาน* หรืออะไร ที่เป็นยอดปรารถนาของคนยึดมั่นถือมั่นนั้นได้ทุกอย่าง แต่เราไม่ยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทานในสิ่งเหล่านั้นจึงดับไม่เหลือหรือนิพพาน ได้จริงสมชื่อ *นิ* แปลว่า ไม่เหลือ *พาน* แปลว่า ไปหรือดับ, *นิพพาน* แปลว่า ดับไม่เหลือ เป็นสิ่งที่มีลักษณะ ความหมาย การปฏิบัติและอานิสงส์ อย่างที่กล่าวมานี้แล.

ข้อความทั้งหมดนี้ยังย่ออยู่มาก แต่ถ้าขยันอ่านและพิจารณาอย่างละเอียดไปทุกอักษร ทุกคำ

ทุกประโยค ก็คงจะพิศดารได้ในตัวมันเอง และเพียงพอแก่การเข้าใจและปฏิบัติ ฉะนั้น หวังว่าคงจะอ่านฟังอยู่เป็นประจำ โดยไม่ต้องคำนึงว่ากี่เที่ยวกี่จบ จนกว่าจะเป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้งโดยปัญญาและมั่นคงโดยสมาธิ นำมาใช้ได้ทันท่วงทีด้วยสติสมตามความประสงค์ ทุกประการ.

อยู่ด้วยจิตว่าง

ตาแก่คนหนึ่ง สนทนาเรื่องจิตว่าง กับหลวงตาองค์หนึ่ง มีข้อความที่พอจะบันทึกขึ้นไว้เป็นของฝากคนบ้านนอกได้ตลอดกาลนาน ดังต่อไปนี้.

ตาแก่:— ถามหลวงตาว่า ที่ว่าอยู่ด้วยจิตว่างนั้นไม่อาจจะเข้าใจได้ เพราะจิตมันคิดนึกอยู่เสมอ ไม่ว่างแม้แต่หลับมันก็ยังฝัน ?

หลวงตา:— ตอบว่า จิตว่าง คือจิตที่รู้สึกคิดนึกอยู่ด้วยความฉลาด ไม่ยอมยึดอะไรว่าเป็นตัวตนหรือของตน, ด้วยอำนาจความอยากได้ ความเข้าใจผิด ความงมงายที่ถ่ายทอดกันมา หรือกระทั่งด้วยสัญชาตญาณตามธรรมดาของสัตว์ตามปรกติ.

ตาแก่:— พวกนักคฤธรรมเขามีจิตกันเยอะแยะไปหมด ในจำนวนนั้นมีจิตว่างบ้างหรือเปล่า ?

หลวงตา:– จิตดวงไหนเป็นญาณสัมปยุต จิตดวงนั้นเป็นจิตว่างด้วยกันทั้งนั้น เพราะถ้าเป็นญาณสัมปยุตจริง จักไม่โง่ไปยึดอะไรเข้าว่าเป็นตัวตนหรือของตน ถ้าเรียกว่าญาณสัมปยุต แต่ยังไปยึดอะไรเข้าไว้ แม้แต่ยึดสิ่งที่เรียกกันว่ามหากุศล นั่นเป็นญาณสัมปยุตเก๊ เป็นอภิธรรมเก๊ ไม่ใช่หลักธรรมของพระพุทธเจ้าเพิ่งจะว่ากันเอาเองทีหลัง.

ตาแก่: – คำว่ายึด นี่แปลก ฟังดูแล้วชวนให้คิดไปว่าจิตนี้มีมือ, ชาวบ้านทั่วไปอย่างยายของผมนี้จะเข้าใจได้อย่างไร ?

หลวงตา: – ภาษาที่ใช้พูดเรื่องทางจิตเกิดขึ้นทีหลังจึงยืมภาษาทางวัตถุที่ใช้พูดกันอยู่ก่อนมาพูด, ดังนั้นจึงฟังดูคล้าย ๆ กับเป็นวัตถุ เช่นคำว่าจิตยึด มันหมายความว่าเป็นความรู้สึกนึกคิดที่ สำคัญมั่นหมายสิ่งใดเอาเป็นของตน หรือเป็นตัวตนเสียเอง คล้ายกับมือที่เขาจับกุมอะไรเข้าไว้แล้ว.เราเข้าใจคำว่ายึดกันมาก่อนแล้วในเรื่องเกี่ยวกับมือ พอมารู้เรื่องทาง

จิตเข้า เห็นมีอาการที่เป็นความหมายนั้นเหมือนกัน ก็ใช้คำ ๆนั้นพูดออกไปเพราะไม่มีคำอื่น. ในชั้นแรกก็เข้าใจกันแต่ในพวกที่มีความคิดหรือปัญญาระดับเดียวกัน ต่อมาก็พยายามให้คนทั่วไปเข้าใจกันอีกทีหนึ่ง ครั้นต่อมาอีกคำ ๆ นี้ก็กลายเป็นคำบัญญัติเฉพาะในทางธรรม หรือทางจิตขึ้นมา ใครศึกษาก็อาจรู้ได้ทุกคน.

ตาแก่: — ทำไมท่านจึงไม่ใช้คำว่า "สำคัญมั่นหมาย," แต่ไปใช้คำว่ายึด ซึ่งทำให้รู้สึกเหมือนกับจิตมีมือ ?

หลวงตา: — คำว่าสำคัญมั่นหมาย เป็นภาษาทางจิต, เกิดทีหลังคำว่ายึด ซึ่งเป็นภาษาทางวัตถุ คำว่ายึดย่อมแสดงภาพให้เห็นได้รุนแรงกว่า ชัดเจนกว่า เป็นธรรมชาติกว่า สะดวกกว่า, ดังนั้นภาษา.... ธรรมะจึงนิยมใช้คำประเภทนี้ ซึ่งสั้นกระทัดรัดกว่า แต่กระทบความรู้สึกของผู้ฟังดีกว่า. มีคำอีกเป็นอันมากที่มีลักษณะหรือกฎเกณฑ์อย่างนี้.

ตาแก่: — จิตที่คิดนึกอะไรง่วนอยู่ โดยไม่มีความสำคัญมั่นหมายอะไรเลยนั้น จะมีได้อย่างไรกัน ?

หลวงตา: – นี่แหละจุดที่จะต้องทำความเข้าใจกันให้ดี โดยสังเกตให้ดี ๆ ถ้าสำคัญมั่นหมายด้วยความโง่ ก็สำคัญมั่นหมายไปในทางเป็นตัวตน หรือของตนมีอาการแห่งการยึดมั่นถือมั่นแท้. แต่ถ้าสำคัญมั่นหมายโดยสติสัมปชัญญะหรือปัญญา เพื่อทำหน้าที่ไปตามหน้าที่และเพื่อหน้าที่ (ไม่ใช่เพื่อเงิน เพื่อเกียรติ หรือแม้เพื่อมหากุศลที่กำลังถูกเพ่งเล็งด้วยญาณวิปยุต) อย่างนี้ไม่เรียกว่ายึดมั่นถือมั่น เพราะไม่ประกอบด้วยอุปาทาน หรือความโง่, และอาจจะเรียกเป็น สัจจะ หรืออธิฏฐานะ อย่างอื่นไป.

ตาแก่: – ก็คนเรามิได้มีความโง่ หรืออุปาทานเป็นต้นนั้น เกิดอยู่เป็นประจำไม่มีขาดตอนดอกหรือ? เมื่อเป็นดังนั้นเสียแล้ว จะสำคัญมั่นหมายโดยไม่มีความโง่ได้อย่างไรกัน?

หลวงตา: – คนพวกหนึ่งเขาถือว่ากิเลสเกิดอยู่เป็นพื้นฐานไม่ขาดสาย คนมีความโง่หรืออวิชชาอยู่ในจิตไม่ขาดตอน ทำอะไร หรือแม้แต่อยากอะไร ก็

ต้องอยากไปทำไปด้วยความโง่หรือกิเลสทั้งนั้น, นั่นคือพวกที่จะจมอยู่ในวัฏฏะอย่างไม่รู้จักผุดจักเกิดต่อไปอีกนานเป็นอสงไขยกัปป์ หลักธรรมในพุทธศาสนาถือว่า ตามปรกติ จิตนี้เป็นประภัสสร คือ ว่างจากกิเลสหรือความโง่, ต่อเมื่อมีอารมณ์มากระทบแล้วทำผิดไปในทางที่ขาดสติสัมปชัญญะหรือขาดความรู้ จึงจะเกิดโลภะ โทสะ โมหะ อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นตามสมควรแก่กรณี. ลักษณะประภัสสรนั้น ใสกระจ่าง พอที่จะรู้เห็นอะไรได้ในระดับธรรมชาติของสิ่งที่เรียกว่าจิต หรือวิญญาณธาตุ ยังไม่เรียกว่าเศร้าหมอง, นี้คือภาวะที่ว่างจากกิเลสอยู่โดยปรกติ หรือตามปรกติ และเป็นพื้นฐาน, และเรียกว่ายังเป็นจิตที่ว่างจากอุปาทานอยู่เหมือนกัน. (ไม่มีอุปาทานก็ยังไม่ทุกข์). ครั้นมีเรื่องหรืออารมณ์มากระทบ ก็มีปัญหาอยู่ที่ว่า ภาวะประภัสสรนั้นจะสูญเสียไปเพราะกิเลสเกิดขึ้นครอบงำ หรือว่ายังคงอยู่เป็นพื้นฐานของสติสัมปชัญญะหรือปัญญา ต่อไปอีกหรือไม่ เท่านั้น. ถ้าความเจนจัดแต่หนหลังมีมากพอไปในทางให้เกิดสติสัมปชัญญะ หรือสมบูรณ์อยู่ด้วย

ความรู้ ก็อาจที่จะคิด หรือทำอะไรหรือสำคัญมั่นหมายอะไร ไปได้ในทางที่จะไม่เกิดทุกข์, กล่าวคือไม่ต้องเกิดโลภะ โทสะ โมหะ หรือความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกูหรือของกู นั่นเอง. นี่แหละคือความที่เราจะทำการคิดนึกหรือสำคัญมั่นหมายอะไรได้ โดยไม่-ต้องมีความโง่เป็นต้นทุน หรือพื้นฐาน ดังที่คนบางพวกคิด. อย่าไปบัญญัติเอาเองว่า ขึ้นชื่อว่าความอยาก ความต้องการแล้วจะเป็นกิเลสตัณหาไปเสียทั้งนั้น, ถ้ามีปัญญา หรือวิชชาเข้าเกี่ยวข้องแล้ว สิ่งเหล่านั้นจะกลายเป็นกิเลสไปไม่ได้, แต่จะกลับเป็นเครื่องประหัตประหารกิเลสหรือป้องกันกิเลสไปเสียเอง

ตาแก่: — จิตประภัสสรเป็นจิตบริสุทธิหรือเปล่า?

หลวงตา: — ประภัสสรมีความหมายคนละอย่างจากบริสุทธิ. ประภัสสรตรงกับคำว่าเรืองแสงเป็นคุณสมบัติประจำตัวของสิ่งเรียกว่า วิญญาณธาตุ ตามธรรมดาแสงนั้นไม่เศร้าหมอง จะเศร้าหมองต่อเมื่อมี

อะไรมาปนลงไปในแสง โดยเฉพาะก็คือกิเลส, ดังนั้น จิตสูญเสียความประภัสสรเมื่อถูกกิเลสเป็นอาคันตุกะจรเข้ามา. ถ้าจะเรียกประภัสสรว่าบริสุทธิ ก็บริสุทธิอย่างภาษาชาวบ้านไม่ใช่บริสุทธิอย่างความหมายของพระอริยเจ้า. ทั้งนี้แล้วแต่ว่าเราจำกัดขอบเขตของคำที่พูดกันนั้นเพียงไหน. แต่อย่างไรก็ตามในขณะแห่งประภัสสรนั้น ต้องว่างจากกิเลส หรือความยึดมั่นถือมั่นด้วยความโง่นั่นเหมือนกัน ดังนั้นก็พอที่จะเรียก หรือสงเคราะห์จิตประภัสสรนี้ไว้ ในพวกจิตว่างด้วยเหมือนกัน, ส่วนที่มันจะบริสุทธิหรือไม่นั้น มันเป็นอีกเรื่องหนึ่งดังที่กล่าวมาแล้ว.

ตาแก่: — ถ้าเช่นนั้น จิตว่างก็มีหลายชนิด?

หลวงตา: — จะว่าชนิดเดียวก็ได้ หลายชนิดก็ได้ แล้วแต่เราจะเพ่งเล็งกันกว้างหรือแคบเพียงไร. ที่ว่าชนิดเดียวนั้น หมายถึงว่า ในขณะนั้น มันปราศจากอุปาทานว่าตัวตน หรือของตน ก็แล้วกัน, คือมันจะยังไม่ทันเกิด, หรือไม่อาจจะเกิด, ก็ได้ทั้งนั้น. ที่ว่ามีหลาย

ชนิดนั้น ก็คือว่างได้หลายอย่าง คือว่างเด็ดขาดอย่างจิตพระอรหันต์ก็มี, ว่างไม่เด็ดขาด อย่างจิตผู้ที่ยังไม่ใช่พระอรหันต์ก็มี, ว่างเองตามธรรมชาติ เพราะยังไม่มีอารมณ์มากวนก็มี, อารมณ์มากระทบแล้วควบคุมได้ก็มี, กำลังอยู่ในสมาธิบางชนิดก็มี, หรือมีอารมณ์ที่ไม่ก่อให้เกิดยึดมั่นถือมั่นอยู่ก็มี, กำลังพักผ่อนนอนหลับตามปกติก็ยังมี, หรือแม้ที่สุดแต่มีบทเพลงหรือดนตรีบางชนิด มาขับกล่อมแวดล้อมอยู่ก็มี. เหล่านี้เรียกว่ามันมีหลายชนิด. แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อสรุปเอาแต่ใจความที่มุ่งหมายในที่นี้แล้ว มีใจความสำคัญอยู่ที่ว่าเรากำลังว่างจากอุปาทานที่กำลังสำคัญมั่นหมายอะไรว่าเป็น ตัวกู – ของกู อยู่ก็แล้วกัน, และถือว่านั่นแหละคือปรกติภาวะแท้ของจิต และไม่มีความทุกข์.

ตาแก่: – แล้วจิตว่างชนิดไหนเล่า ที่ประสงค์ในประโยคที่กล่าวว่า "เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง"?

หลวงตา: – หมายถึงจิตว่างทุกชนิด เพราะเหตุผลอย่างเดียวคือ ไม่ว่าจะเป็นจิตว่างชนิดไหน ล้วนแต่ไม่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ทั้งนั้น. เราเอาแต่ไม่มีทุกข์ก็

แล้วกัน อย่าไปเห่อความเป็นบุคคลชั้นนั้นชั้นนี้ เหมือนที่เขาแห่ไปทำวิปัสสนา เพื่อจะเป็นนั่นเป็นนี่แข่งขันกันเลย มีแต่จะทำจิตให้ไม่ว่างกันยิ่งขึ้น. ดังที่เห็นอวดเบ่งทับกันทะเลาะวิวาทกันยิ่งขึ้น. ดังนั้น จะเป็นจิตว่างชนิดไหนก็ไม่น่ารังเกียจ ที่ว่างเองตามธรรมชาตินั้นยิ่งจำเป็นสำหรับทุกคน ที่ทำให้คนมีจิตไม่ผิดปรกติ จนเป็นโรคเส้นประสาทหรือโรคจิตเป็นต้น. ส่วนที่ควบคุมให้ว่างนั้น เป็นเพียงการยืดความว่างตามธรรมชาติให้ยาวออกไป หรือให้ประณีตยิ่งขึ้นเท่านั้น. ส่วนการว่างเด็ดขาดเพราะเป็นพระอรหันต์แล้วนั้น ไม่จำเป็นต้องพูดถึงในที่นี้ เพราะเป็นการเป็นอยู่ด้วยจิตว่างอยู่ในตัว โดยไม่ต้องพยายามอะไรอีกต่อไปแล้ว.

ตาแก่ : — จิตมีชื่อประหลาด ๆ เช่น จิตมหากุศลเช่นนี้ เป็นจิตว่างหรือเปล่า ?

หลวงตา : — จิตมหากุศลนี้ฟังดูก็ประหลาดสมชื่อ. จิตมหากุศลตามศาลาวัดนั้นฟังดูแล้วเป็นความทะเยอทะยาน เพื่อได้อะไรที่มุ่งมาดที่สุดจนจัดเป็นมหา

กุศล เหมือนการลงทุนค้ากำไรเกินควร หรืออะไร ทำนองนี้ทั้งนั้น, ถ้าอย่างนั้นไม่ชื่อว่าเป็นจิตว่าง แต่เป็นจิตวุ่นอย่างยิ่ง. จิตที่เป็นมหากุศลแท้จริง ควรจะเป็นจิตว่างคือไม่ปรารถนาอะไรด้วยความยึดมั่นถือมั่น, ไม่ปรารถนาแม้แต่สิ่งที่เรียกว่า มหากุศลนั้นด้วย. มหากุศลที่ทำไปด้วยความอยากจะเอาเป็นตัวกู หรือของกูนั้นไม่มีอะไรมากไปกว่าขนมหรือลูกกวาดสำหรับให้รางวัลเด็กเพื่อจูงใจให้เขาขยันทำงาน. มหากุศลตามศาลาวัดนั้น ยังไม่ว่าง ควรนึกถึงเรื่องอื่นที่ชวนให้ว่างจะดีกว่าใครเคยพบที่ไหนบ้างว่า พระพุทธเจ้าได้เคยทรงใช้คำๆนี้, และดื่นเหมือนคำว่า สุญญตา. คำว่า สุญญตากับคำว่ามหากุศล สองคำนี้คำไหนควรจะถูกจัดว่าเป็นอภิธรรมกว่ากัน, หรือถึงกับว่าอันไหนไม่เป็นอภิธรรมเสียเลย. ดังนั้น จิตว่าง กับจิตมหากุศล จะเป็นของสิ่งเดียวกันอย่างไรได้ ท่านลองคิดดูเองเถิด. ของสองอย่างนี้ อย่างไหนเต็มอัดอยู่ด้วยกลิ่นไอของตัณหาอุปาทาน อย่างนั้น ยังไม่ว่าง.

ตาแก่ : — คำว่า "จิตว่าง" ไม่มีในพระไตรปิฎกใช่ไหม ?

หลวงตา : — ข้อนี้จะเข้าใจได้ง่าย โดยการเปรียบเทียบด้วยอุปมา. คนเขลาเข้าไปในป่า ก็เห็นแต่ป่าไม่เห็นต้นไม้, พอได้ฟังพระพุทธภาสิตที่ว่า วนํ ฉินฺทถมา รุกฺขํ (ตัดป่าซิ อย่าตัดต้นไม้) เขาก็ฟังไม่ถูก และไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรให้ตรงตามพระพุทธประสงค์ เพราะไม่รู้จักแยกต้นไม้ออกจากป่า. ที่ถูกนั้น เขาควรชำระป่าที่รกและเป็นอันตรายให้หมดไป ให้เหลือแต่ต้นไม้สวยงามร่มรื่นสะดวกสบายในการอยู่อาศัย เช่นเดียวกับที่เราไม่ต้องทำลายเบญจขันธ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลสเพียงแต่ทำลายกิเลสอันเกิดที่เบญจขันธ์ก็พอแล้ว ฉันใดก็ฉันนั้น. ถ้าเขาไม่มองเห็นกิเลสที่มีอยู่ในเบญจขันธ์ เขาก็โง่ไปทำลายเบญจขันธ์เข้าเท่านั้นเอง. พระไตรปิฎกทั้งหมดทุก ๆ ขันธ์ ทั้งแปดหมื่นสี่พันธรรมขันธ์ ล้วนแต่สอนให้ทำจิตให้ว่างจากอุปาทานที่มีอยู่ในเบญจขันธ์ ไม่โดยตรงก็โดยอ้อมเป็นอย่างน้อย. สำหรับส่วนใหญ่หรือหัวใจของพระไตรปิฎกนั้น คือการสอนให้ทำจิต

ให้ว่างจากอุปาทานภายหลังจากที่ได้ละบาปและบำเพ็ญบุญมาเต็มที่แล้ว, เรียกว่า การชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความยึดมั่นถือมั่นในบุญและบาปนั่นเอง รวมทั้งกุศลและมหากุศลด้วย. บุญบาป กุศลอกุศลที่ยึดไว้ด้วยอุปาทานนั่นแหละคือป่า จะต้องตัดเสียให้หมด ให้เหลือแต่ต้นไม้ที่สวย ๆ คือ "จิตว่าง" นี่คือการที่พระไตรปิฎกทั้งหมดมุ่งหมายจะพูดแต่เรื่องการทำจิตให้ว่าง. แม้จะพูดเรื่องนรกสวรรค์อะไร ก็มิได้พูดเพื่อให้ยึดถือจนรักอยากจะได้เหมือนใจจะขาด หรือกลัวและเป็นห่วงรำคาญจนหมดสุข, แต่พูดเพื่อให้ละความยึดถือทั้งหมดทั้งสิ้นเสียเพื่อความมีจิตว่างไม่มีการเสพติดแม้ในสิ่งที่กระลิ้มกระเหลี่ยกันว่า "มหากุศล."

คำว่า "สุญญตา" (ความว่าง) มีทั่วไปในพระไตรปิฎก, และยังตรัสกำชับไว้ว่าข้อความเรื่องใดไม่เกี่ยวกับเรื่องสุญญตา ข้อความเรื่องนั้น ไม่ใช่ตถาคตภาสิต, เป็นแต่เพียงเรื่องคนชั้นหลังกล่าว. และเรื่องสุญญตานี้ มิใช่เล็งถึงแต่ความว่างเฉย ๆ แต่เล็ง

ถึงการทำจิตให้ว่าง จากสิ่งที่มากลุ้มรุมหุ้มห่อจิตให้เศร้าหมอง, ให้มีจิตว่างจากกิเลส โดยเฉพาะคืออุปาทานอันเป็นตัวการแห่งทุกข์โดยตรง ดังพระพุทธภาสิตว่า "จงเห็นโลกโดยความเป็นของว่างทุกเมื่อเถิด" ดังนี้เป็นต้น. จิตที่เห็นสิ่งทั้งปวงโดยความเป็นของว่างอยู่นั้น คือจิตที่ว่างจากอุปาทาน ซึ่งย่อมจะว่างจากทุกข์ด้วยโดยอัตตโนมัติ ซึ่งในที่นี้เราเรียกว่า "จิตว่าง" เฉย ๆ เพราะไม่มีคำไหนที่ดีกว่านี้ กระทัดรัดกว่านี้ อมความได้ทั้งหมดทั้งสิ้นเหมือนคำ ๆ นี้ **การปฏิบัติเพื่อทำจิตให้ว่างจากอุปาทาน** ประเด็นเดียวนี้เท่านั้นที่เป็นเนื้อแท้ของพุทธศาสนา, การปฏิบัตินอกนั้น มีทั่วไปแม้ในศาสนาอื่น, ดังนั้นพระไตรปิฎกที่แท้จะมุ่งสอนแต่เรื่องทำจิตให้มีสุญญตาแต่อย่างเดียว, และสุญญตาถึงที่สุดนั้นคือสิ่งที่เรียกกันว่านิพพาน. ถ้ามีใครพูดว่า เรื่องจิตว่างไม่มีในพระไตรปิฎกแล้ว เราอยากจะพูดบ้างว่า เรื่อง "มหากุศล" นั่นแหละไม่มีในพระไตรปิฎก และเต็มไปด้วย กลิ่นไอของอุปาทาน

จงรู้จักป่า รู้จักต้นไม้ และรู้จักแยกป่าออกจากต้นไม้ กันเสียบ้างเถิด. มัวแต่ปนเปกันอยู่อย่างนี้แล้ว ไม่มีวันจะพบพระพุทธศาสนาเลย

เมื่อเรื่องการทำจิตให้ว่างคือเนื้อแท้ของพระไตรปิฎกแล้ว คำว่าจิตว่าง ก็ซ่อนอยู่ในพระไตรปิฎกทั้งหมดทุกบรรทัด หรือทุกตัวอักษร แต่คนที่เห็นแต่ป่าไม่เห็นต้นไม้นั้น ย่อมมองไม่เห็นอยู่นั่นเอง, ย่อมจะไปเลือกเอามหากุศล ซึ่งเปรียบเสมือนป่าทึบอย่างช่วยไม่ได้. เมื่อเสพติดในมหากุศลหนักเข้า ก็เห็นเรื่องจิตว่างเป็นเรื่องมิจฉาทิฏฐิไปอีกเป็นธรรมดา เพราะเขากลัวว่า เมื่อจิตว่างแล้ว เป็นการขาดทุนยุบยับ ไม่ได้อะไรเลย โดยที่ไม่รู้ว่าว่างนั่นแหละคือการได้ทั้งหมด และได้สูงสุดในระดับที่เรียกว่านิพพาน มหากุศลของความยึดมั่นนั้นรังแต่จะเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสารเท่านั้นเอง.

ตาแก่ : — ทำไมท่านจึงไม่ใช้คำอื่นที่ไม่ใช่คำว่าจิตว่าง ?

หลวงตา : — เพราะคนพวกนี้หลับด้วยอำนาจยาเสพติดมากเกินไป ถึงกับต้องปลุกกันด้วยการปลุกชนิดที่เป็นการถลกหนังหัวอย่างน้อยสักเท่าฝ่ามือ จึงจะตื่นได้, เหตุนี้แลจึงได้ใช้คำว่าความว่าง หรือจิตว่าง ซึ่งพวกที่มากไปด้วยสักกายทิฏฐิเขากลัวกันยิ่งกว่าสิ่งใด, แม้ท้าวมหาพรหม ก็ยังกลัวคำ ๆ นี้มากกว่าคำพูดคำไหนหมดในโลกนี้.

และอีกทางหนึ่งนั้น ก็เพราะว่า เรื่องสุญญตาอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาหรือพระไตรปิฎกนั้นนอนเป็นหมันอยู่นานนักแล้วในหมู่คนที่หันไปมัวเมาในการเสพติดของมหากุศลในประเทศไทยอันเป็นประเทศที่ถูกอุปโลกน์ให้เป็นเอกในทางพุทธศาสนา. ถ้าไม่รื้อเรื่องนี้กันเสียเลย สักวันหนึ่งในเร็ว ๆ นี้ จะพิสูจน์ความไม่มีอะไรที่เป็นพุทธศาสนาเลย ของตัวออกมาให้โลกเห็น, ดังนั้นจึงชวนให้หยิบเอาเรื่องความว่างขึ้นมาศึกษากันไว้บ้าง จะไม่ต้องเดินตามก้นพวกอื่นที่เขาไปกันไกลในเรื่องสุญญตา ในวันข้างหน้า.

ตาแก่ : — เรื่องความว่างนี้ ที่เป็นมิจฉาทิฏฐิ ก็มีอยู่เหมือนกันมิใช่หรือ ?

หลวงตา : — ถูกแล้ว. นั่นคือพวกที่ถือว่าอะไร ๆ ไม่มีเลย นอกจากความต้องการของเขาเท่านั้น ตายแล้วก็เลิกกัน. ส่วนเรื่องความว่างในพุทธศาสนานั้นถือว่าอะไร ๆ ก็มี บุญบาป สุขทุกข์ ชั่วดีฯลฯ มี แต่เราอย่ามีจิตไปยึดมั่นถือมั่นต่อสิ่งเหล่านั้นเข้าก็แล้วกัน, เมื่อจิตว่างจากความยึดมั่นแล้ว ก็มีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อันแท้จริงอยู่ในความไม่ยึดมั่นนั้นเอง, นอกจากนั้นเป็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ชั้นที่เป็นเปลือกนอก, ต้องพยายามให้เข้าถึงของจริงชั้นใน ด้วยการทำจิตให้ว่างจากอุปาทานในการที่จะไปเกาะเกี่ยวสิ่งทั้งปวงไว้ โดยความเป็นตัวกู หรือของกู. ต้องไม่ยึดถือมหากุศลว่าเป็นของกูจึงจะเป็นจิตว่าง. ถ้าจะมีหรือปฏิบัติในมหากุศล ก็เพียงเพื่อเอามาใส่ฝ่ามือดูให้รู้ว่าเป็นของที่ยึดมั่นไม่ได้. เรามีพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ เพื่อสอนความไม่ยึดมั่นถือมั่นให้แก่เรา เรามีทรัพย์สมบัติเพียงเพื่อเป็นอุปกรณ์แก่การมีชีวิต, และ

มีชีวิตอยู่ก็เพียงศึกษาเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น หรือเรื่องความว่าง นั่นเอง ความว่างที่เป็นสัมมาทิฏฐินั้นก็, เพื่อสละตัวตนออกไป ไม่เอาอะไรมายึดไว้ด้วยอุปาทาน ส่วนความว่างที่เป็นมิจฉาทิฏฐินั้น เป็นอุบายหลอกลวงตัวเองหรือผู้อื่น เพื่อจะเอาอะไรเป็นของตัวโดยไม่ให้ผู้อื่นคัดค้าน, หรือเพื่อแสวงหาประโยชน์ให้แก่ตัวด้วยอุบายตลบตะแลงของทิฏฐินั่นเอง.

ตาแก่: — เป็นอยู่อย่างไรเรียกว่า เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง?

หลวงตา. — เป็นอยู่ด้วยจิตว่างนั้น มิใช่เป็นอยู่ด้วยการนอนตัวแข็งทื่อเป็นท่อนไม้ดังที่เข้าใจกันเอาเอง นั่นเป็นการว่าเอาเองตามความเขลา เพราะไม่เข้าใจคำว่าสุญญตาของพระพุทธเจ้า. คำว่าว่าง หมายถึงว่างจากความรู้สึกว่ามีตัวกู หรือของกู ดังที่กล่าวมาแล้ว ตัวเรามีขึ้นมา ก็เพราะเรามีความรู้สึกว่าตัวเรามี. ความรู้สึกว่าตัวเรามีอยู่นั้น จะมีแต่ชั่วขณะที่เรารู้สึกอย่างนั้น. ความรู้สึกอย่างนั้น เรียกว่าอุปาทาน. เมื่อจิตกำลังมีอุปาทานอย่างนี้ เรียกว่าเป็นจิตโง่ หรือการเป็นอยู่ด้วยความโง่. เมื่อใดไม่มีอุปาทาน ก็เรียกได้

ว่าไม่มีความโง่ แต่เป็นการเป็นอยู่ด้วยสติปัญญา, หรืออย่างน้อยก็มีผลเท่ากันกับการเป็นอยู่ด้วยสติปัญญา. มีผลเป็นความไม่มีทุกข์เลย มีแต่สติปัญญาและการเคลื่อนไหวไปตามอำนาจของสติปัญญานั้น. นี่แหละควรจะเรียกว่า มหากุศลที่แท้จริง, เพราะเป็นยอดสุดของความฉลาด. กุศล แปลว่า ว่าดี ว่าฉลาด ว่าตัดเสียซึ่งอกุศล, มหาแปลว่าใหญ่หลวง, กุศลใหญ่หลวงคือการเป็นอยู่ด้วยจิตที่ไม่ยึดอะไรไว้ว่าเป็นตัวตน หรือของตน, ไม่มีความทะเยอทะยานด้วยตัณหาในสิ่งใด ทำงานเพื่องาน, ทำงานเพื่อธรรม, บริโภคผลงานเพียงเพื่อมีชีวิตอยู่สำหรับบรมธรรม คือนิพฺพาน ซึ่งเป็นความว่างอย่างสุดยอด. นี่แหละคือใจความของการมีชีวิตอยู่ด้วยจิตว่าง ซึ่งขอสรุปเป็นคำกลอน สำหรับจะจำไว้ได้ง่าย ๆ แก่การนี้ว่า :—

จงทำงาน ทุกชนิด ด้วยจิตว่าง
ยกผลงาน ให้ความว่าง ทุกอย่างสิ้น
กินอาหาร ของความว่าง อย่างพระกิน
ตายเสร็จสิ้น แล้วในตัว แต่หัวที–ดังนี้.

ตาแก่ : — ดู ๆ ยิ่งพูดไป จะยิ่งฟังยากสำหรับคนทั่วไปเข้าทุกที ?

หลวงตา : — อีก ๕—๑๐ ปี จะง่ายเหมือนเรื่องมหากุศล ในเวลานี้.

ตาแก่ : — ช่วยเทศน์ให้เข้าใจกันสักทีเดี๋ยวนี้ไม่ได้หรือ ?

หลวงตา : — ได้เหมือนกัน แต่ต้องขอเครื่องกัณฑ์ที่มากสมกัน คือนั่งฟังนิ่ง ๆ ไม่เอ่ยปากพูดอะไรหมด ติดต่อกันไม่ลุก เป็นเวลา ๓ เดือน.

ตาแก่ : — ถ้าอย่างนั้น วันนี้ต้องขอลาก่อน. ขอเอาไปตรึกตรอง ในส่วนที่พอจะตรึกตรองได้ด้วยตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ให้เหลือส่วนที่จะต้องถามให้น้อยที่สุด แล้วจึงค่อยมาถาม.

หลวงตา : — นั่นแหละคือวิธีที่ดีที่สุดสำหรับศึกษาธรรมะขั้นนี้ในพระพุทธศาสนา.

ปฤศนาธรรมแบบธยาน

เรื่อง สู่ทางชีวิตวัฒนา

คำชี้แจง

การหัดคิดปฤศนา เป็นวิธีเร่งปัญญาให้เบ่งบานโดยเร็ว ปัญหายิ่งลึกปัญญาก็ยิ่งลึกตาม ถ้าลึกจริงมันก็โพล่งออกมาถึงที่สุดจริงด้วยเหมือนกัน ดังนั้นในทางธรรมซึ่งเป็นของลึก จึงใช้วิธีการอันนี้เพื่อประหยัดเวลาและทั้งเพลิดเพลินดีด้วย

การพัฒนาจิตเปรียบด้วยการพัฒนาวัว ๑๐ ระยะนี้ เป็นของเก่าในเมืองจีน พวกธยานเอามาใช้และปรับปรุงให้แยบคายขึ้นตามใจชอบทั้งในประเทศจีนและญี่ปุ่น จะแตกต่างกันบ้างก็เฉพาะส่วนพลความ ที่เป็นใจความย่อมตรงกันหมด คุณระบิล บุนนาค เลือกได้ชุดที่เหมาะที่สุด คือชุดนี้ คำบรรยายภาพของเดิมเป็นคำโคลง จึงจัดให้แปลเป็นคำร้อยกรอง ส่วนคำ

ขยายความออกไปนั้น เขียนขึ้นเท่าที่เห็นว่าเหมาะสม และเป็นความเห็นส่วนบุคคล อย่าถือเอาเป็นประมาณโดยส่วนเดียว ขอให้ใช้สติปัญญาของตนโดยอิสระในการตีความหมายเอาเอง ดังนั้นผู้ดูภาพและอ่านคำกำกับภาพแล้ว อย่าเพิ่งพลิกไปดูคำขยายความ จงคิดตีปัญหาเอาเองเรื่อย ๆ ไป จะพลิกไปดูคำขยายความข้างทีหลัง ก็จงกระทำเพียงเพื่อเป็นการเปรียบเทียบก็พอแล้ว จงเป็นผู้มีความคิดของตัวเองไว้เสมอ แม้มันจะไปตรงกันเข้า ก็ต้องถือว่ามันเป็นความคิดเห็นของตัวจริง ๆ อย่าหัดเป็นคน "ฟังและเชื่อ" เป็นอันขาด จะเสียความมุ่งหมายของระบบการคิดปฤศนา หรือใช้ปฤศนาเป็นเครื่องมือเร่งปัญญาให้เบิกบานดังกล่าวแล้ว

คำขยายความชุดนี้ตั้งใจให้เข้ากันได้กับพุทธบริษัทชาวไทยเรา ซึ่งเป็นพวกเถรวาทโดยเลือดเนื้อมานานแล้ว โดยไม่ให้เสียความหมายเดิมแต่ประการใด แต่ถึงกระนั้นก็อยากจะบอกกล่าวซ้ำอีกครั้งหนึ่งว่า

จงลืมความเป็นเถรวาท หรือมหายานเสีย ลืมความเป็นธยาน หรือมิใช่ธยานเสีย ให้เหลือแต่ความเป็นคน กับปัญหาที่คนจะต้องตีให้แตกไป จนคนว่างไปดังในภาพสุดท้ายของภาพชุดนี้เถิด

พุทธทาส อินฺทปญฺโญ

๑ ติดตามสังเกต

เจ้าวัวป่า สะบัดเขา เต้นเร่าโลด
ก้าวกระโดด ข้ามโขดเขา อย่างบ้าคลั่ง
ใต้เมฆครึ้ม คลุมทาง หว่างเขาบัง
ย่ำหญ้าพัง เพียงไร ใครจะรู้

๒ เริ่มการฝึก

ใช้เชือกฟาง ร้อยหว่างรู จมูกเข้า
วัวดิ้นเร่า หนุ่มเฝ้าเวียน เฆี่ยนขวับอยู่
ถึงดื้อด้าน ต้านฝืน ขืนมือครู
ก็เฆี่ยนสู้ ซ้ำดึง ตรึงมือตี

๓ รับการฝึก

พอคุ้นเข้า เจ้าวัวเริ่ม จะรู้เรื่อง
ให้จูงเชื่อง เยื้องย่าง หว่างวิถี
เชือกในมือ ถือกระชับ กระชั้นดี
เหมือนไม่มี คืนวัน อันเหนื่อยใจ

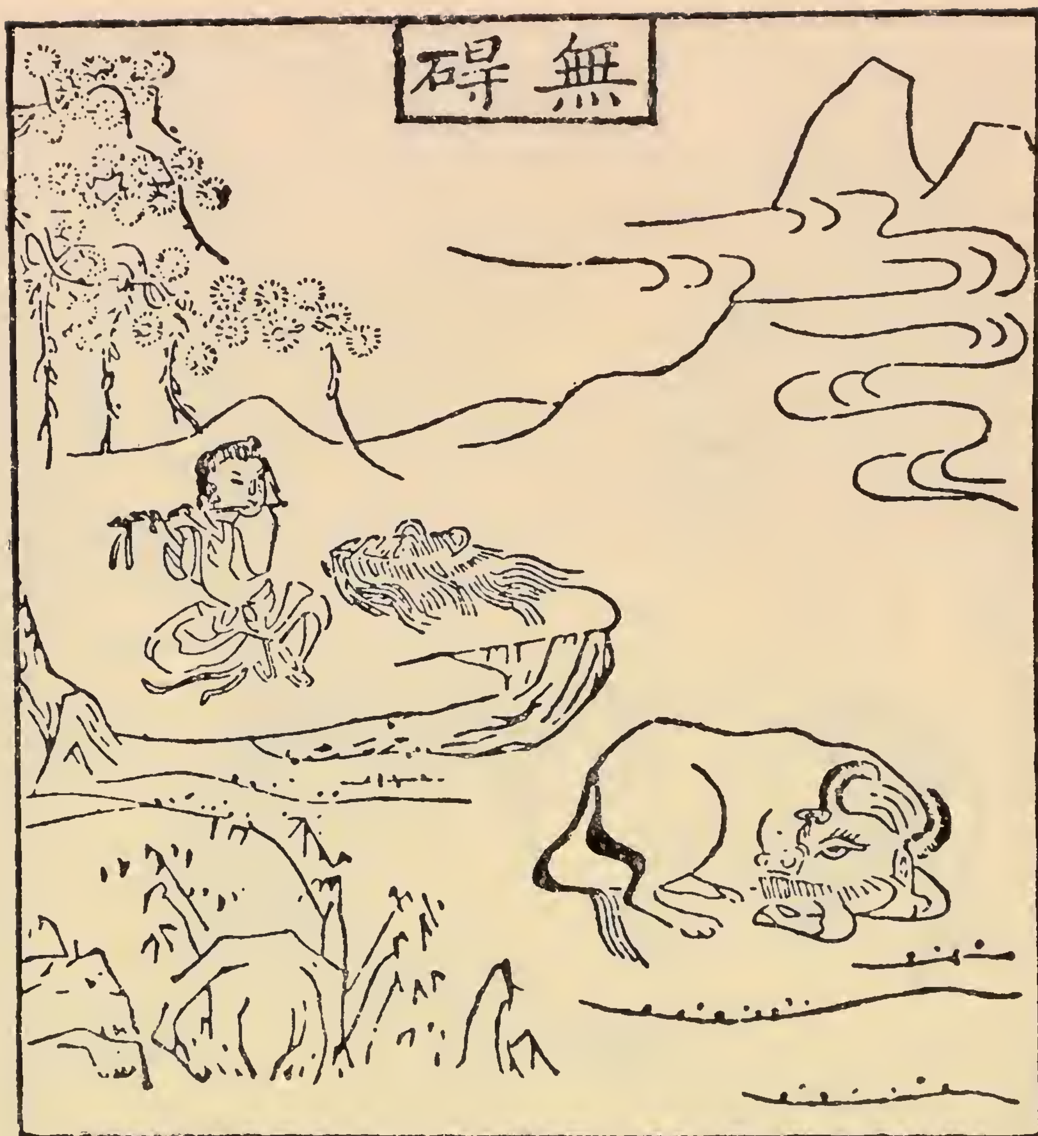
๔ เปลี่ยนนิสัย

ฝึกนานพอ ก็มีผล ดลใจสัตว์
ค่อยขจัด จิตร้าย กลายอ่อนไหว
ปราบวัวป่า อย่าประมาท ก่อนมั่นใจ
ผูกเชือกไว้ กับต้นไม้ คอยยลตาม

๕ ฝึกราบคาบ

ใต้พฤกษ์พุ่ม ลุ่มธาร ที่เชิงเขา
ปล่อยวัวเจ้า เที่ยวได้ ไม่ต้องล่าม
ครั้นเย็นย่ำ จะคืนเหย้า เข้าเขตคาม
มีวัวตาม ต้อยติด สนิทใจ

๖ หมดปัญหา

วัวหมอบนอน ในลานทุ่ง ไม่ยุ่งจิต
ไม่มีกิจ การฝึก ฝืนนิสัย
หนุ่มก็พัก ผ่อนกาย สบายใจ
เป่าขลุ่ยไพ เราะล้ำ ฉ่ำซึ้งจริง

๗ วางมือหมด

พริ้วสายธาร ผ่านทิว หลิวแดดร่ม
แสงฟ้าพรม ผืนหญ้า หนาหนั่นยิ่ง
วัวดื่มน้ำ เล็มหญ้า ผาสุกจริง
หนุ่มหลับพิง อิงหิน สิ้นกังวล

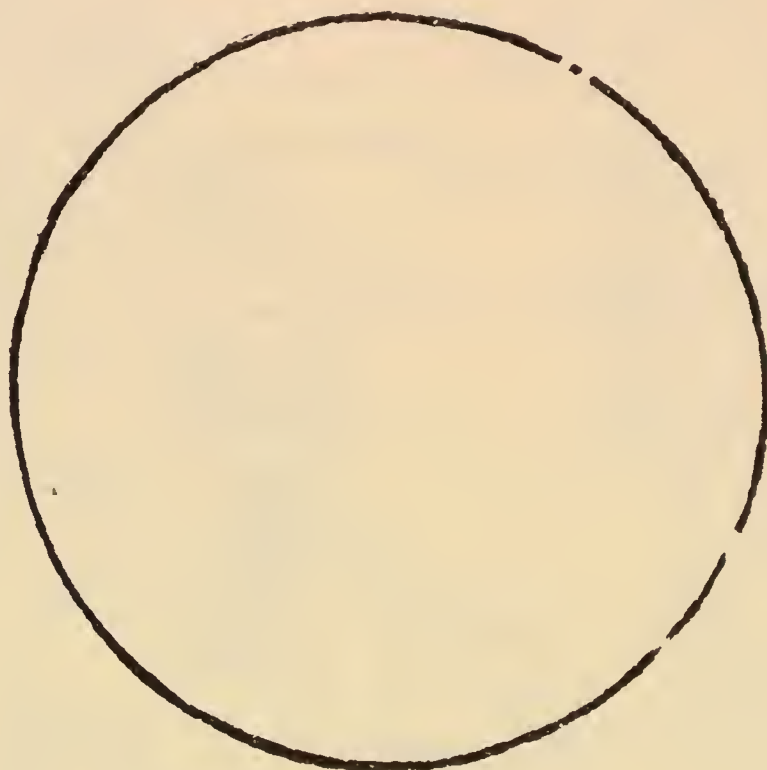
๘ หมดลักษณะสมมุติ

เมฆขาวคลุม ร่างวัว เปลี่ยนตัวขาว
หนุ่มถึงคราว โปร่งใจ ไร้มัวหม่น
จันทร์ส่องเมฆ เสกสีขาว พราวสกล
ต่างเปลี่ยนตน ตามกฎ บทจร

๔ ผู้เด่นอยู่โดดเดี่ยว

วัวดับหาย นายหนุ่มน้อย พลอยว่างจิต
ลอยทั่วทิศ เทียมเมฆ เหนือสิงขร
แฝงจันทร์ผ่อง ร้องเพลงร่ำ เริงอัมพร
เพียงสังวร กำแพงกั้น คั่นเขตคาม

๑๐ ดับทั้งคู่

คนและสัตว์ สูญลับ ดับสิ้นแล้ว
จันทร์แผ่งแวว ว่างเปล่า ไร้เงาอร่าม
ใครใคร่รู้ เรื่องซึ้ง พึงเพ่งความ
ลิลลี่ตาม เถื่อนถวิล กลิ่นสีเทอญ.

คำบรรยายขยายความ

๑. ติดตามสังเกต

คน — หนุ่มลูกทุ่งในภาพคือจิตที่ประกอบด้วยปัญญา วัวเถื่อนตัวดำทมึนคือจิตที่ประกอบด้วยกิเลสเต็มที่ของปุถุชน อันผู้ที่จะเป็นเชื้อสายของพระอริยเจ้านั้น ย่อมต้องเป็นผู้มีสติปัญญาเกิดมองเห็นตนเองว่าตามปกตินั้นประกอบอยู่ด้วยกิเลสที่มีพิษสง นี่แสดงด้วยการติดตามสังเกตดูวัวเถื่อน วัวสะบัดเขาแหลมคมไปมาในอากาศ พลางส่งเสียงร้องลั่น วิ่งกระเจิงอย่างบ้าคลั่งไปตามหว่างภูเขา อาการเชิดสะบัดเขาหมายถึงความหยิ่งยะโส การส่งเสียงร้องลั่นคืออาการนิ่งไม่ได้ตามประสาคนโง่ อากัปกิริยาเป็นบ้าคลั่งหมายถึงการไม่ดูไม่แลไม่เห็นอะไร อาการที่วิ่งกระเจิงไป คือความฟุ้งซ่านด้วยอำนาจอกุศลวิตก ตามหว่างภูเขาคือโลกียธรรมทั้งปวงที่ก่อความยินดียินร้าย เมฆดำครึ้มหมายถึงตัวอวิชชาที่แผ่ซ่านอยู่ในขณะนั้น มันวิ่งเหยียบ

หญ้าอ่อนเสียไปจนคำนวณมิได้ หมายถึงกุศลธรรมอ่อน ๆ ที่กำลังจะก่อร่างสร้างตัวได้ถูกทำลายไปโยคาวจรจะต้องติดตามสังเกต สะกดรอยไปจนพบตัววัวต้องมีสิ่งล่อเพื่อจับมันให้ได้ คืออย่างน้อยก็มีความหวังในสุคติสวรรค์ ต้องมีไม้เป็นเครื่องมือที่จะเฆี่ยนมันและป้องกันตนเอง นี้หมายถึงศีลธรรมทั้งปวง

จงสังเกตที่จมูกวัว มีเงื่อนเชือกสายอะไรห้อยอยู่ นี้หมายถึงสู่ทางชีวิตวัฒนานั้นมีอยู่แน่ มิใช่สิ่งเหลือวิสัย

๒. เริ่มการฝึก

พ่อหนุ่มติดตามจับตัวจนเอาเชือกฟางร้อยจมูกได้ เชือกหมายถึงโยคะ ได้แก่กรรมฐานวิธี แบบใดแบบหนึ่งสำหรับผูกจิตกับอารมณ์ของกรรมฐานนั้นเชือกฟาง ชวนให้คิดว่าอย่าดูถูกฟาง คนฉลาดแล้วแม้แต่ฟางที่มีอยู่ดาดดื่นก็กลายเป็นเชือกได้ไม่ต้องไปหาป่านปออะไรจนถึงป่าหิมพานต์ การร้อยจมูก ควรจะถือว่าผูกให้ถูกที่สำคัญ เพียงนิดเดียวก็อยู่ ถ้าไม่ถูกที่สำคัญแล้ว ผูกด้วยอะไรหรืออย่างไรก็ไม่อยู่ พอคือ

ก็เฆี่ยนหมายความว่า อย่าประมาททำเล่นกับกิเลส อย่าเห็นว่ายังเล็กน้อยอยู่ ขึ้นชื่อว่ากิเลสแล้วไม่มีเล็ก การเฆี่ยนอย่างไม่นับ หมายความว่าเอากันเต็มที่โดยทันควันไม่อ่อนข้อ วัวแสดงอาการต่อต้านทุกท่า คือกิเลสไม่ยอมแพ้ง่าย ๆ เหมือนที่พูดกันว่าทำวิปัสนาเสียเดือนเดียวก็สำเร็จ แต่มันมีกลเม็ดพลิกแพลงซับซ้อนลึกซึ้งยิ่งนัก หนุ่มลูกทุ่งบ้านนอกนี้มิใช่ชาวกรุงที่อ่อนแอและไม่คุ้นเคยกับธรรมชาติเกิดอย่างธรรมชาติ รู้เท่าธรรมชาติ ใช้วิธีง่าย ๆ ตามหลักธรรมชาติแท้จึงจะชนะธรรมชาติ ทั้งตีทั้งดึงขมวดไว้ หมายถึงการกำหนดอารมณ์นั้นได้แน่วแน่ และพิจารณามันอย่างทะลุปรุโปร่ง

ภาพนี้จะเห็นได้ว่า ตีกันในป่าจนไม้หัก และตามโคนไม้ในป่านั่นแหละ ทำการปราบวัวสะดวกกว่าบนปราสาท

๓. รับการฝึก

พ่อหนุ่มค่อย ๆ ฝึกวัวไปด้วยความอดทนจนจูงไปไหนไปได้ เป็นการทำความเข้าใจกันได้ในขั้นแรก

ซึ่งสำคัญอยู่ที่ค่อยทำค่อยไป ค่อย ๆ คลำค่อย ๆ ไป อันเป็นเคล็ดสำคัญในระยะนี้ ผิดกับคนสมัยนี้ซึ่งมีแต่ความวู่วามรอคอยไม่ได้ วัวพอใจให้ผู้ฝึกจูงจมูกทั้งนี้หมายถึงจิตเริ่มอยากไปในทางของกุศล เกิดมีฉันทะในเบื้องต้นต่อของใหม่ที่ได้ลิ้มรสเพียงเล็กน้อย ซึ่งแปลกกว่าของเก่ามาก จึงเริ่มมีศรัทธาอันจัดเป็นธรรมะข้อแรกที่สุดและเป็นพื้นฐานสำหรับธรรมะที่สูงขึ้นไป จะพาขึ้นเขาลงห้วยก็ยอมตามทุกก้าวย่าง คือความแน่แน่วของศรัทธา จึงยอมลำบากได้ทุกอย่างในการปฏิบัติธรรมโยคาวจรยังคงกุมเชือกมั่นและไม่ยอมห่าง นี้คือหลักของการรักษาตรุณวิปัสนา คือกรรมฐานที่เพิ่งปรากฏผลเป็นครั้งแรก จะต้องระวังอย่างยิ่งเหมือนระวังของแตกง่ายหรือเด็กอ่อนเพิ่งคลอด ในระยะนี้เผลอนิดเดียวอาจถึงกับเสียหมดเลยก็ได้ ดังนั้นจึงต้องยึดหลักว่าระวังอย่างไม่ให้มีเวลาเผลอหรือรู้สึกเหนื่อยใจในการระวัง

จงสังเกตส่วนหัวของวัวดำทมึนตัวนั้นได้เปลี่ยนเป็นสีขาวแล้ว ผู้ฝึกก็ได้สังเกตเห็นปรากฏการณ์นี้ แถมยังมีพระจันทร์แย้มออกมาเป็นอันดับแรกด้วย

๔. เปลี่ยนนิสัย

ผู้ฝึกอดทนฝึกนานพอจนได้ผลแน่นอน คือวัวเปลี่ยนนิสัยคำว่านานพอ มีความหมายมากที่สุดโดยเฉพาะสำหรับคนสมัยนี้ หมายความว่าเป็นปุถุชนมานับสิบ ๆ ปี แล้วจะมาเป็นอริยะกันด้วยการปฏิบัติในชั่วพริบตาเดียวนั้นเป็นการหลอกตัวเอง จิตวัวเปลี่ยนไป คือกิเลสถูกทำลายหมดเชื้อ เหลืออยู่แต่สติปัญญาตลอดกาล ต่อนี้ไป คิด พูด ทำ อะไรจะไม่เหมือนแต่ก่อนอีกสิ้นความป่าเถื่อนดุร้ายและพิษสงทุกอย่าง แต่ผู้ฝึกก็ยังไม่ยอมมอบความไว้วางใจโดยสิ้นเชิง ยังคงผูกไว้กับต้นไม้และระวังดูแลเชือกที่ผูกให้เรียบร้อยอยู่เสมอนี่คือหลักสำคัญของการรักษาผลที่แรกได้ คือจะต้อง

ย้ำหรือทำใจให้ดูดดื่มซัดเจนซ้ำเป็นเวลานานพอควรทีเดียว ยิ่งถ้าเป็นเรื่องของการเจริญฌานหรือสมาธิด้วยแล้ว การย้ำให้ตายตัวและคล่องแคล่วเช่นนี้ ยิ่งมีความจำเป็นยิ่งขึ้นไปอีก

จงสังเกตภาวะที่วัวได้ขาวมากขึ้นอีกจนถึงไหล่และขาหน้าทั้งสองขา

๕. ผีกราบคาบ

มาถึงขั้นนี้ก็เลิกการผูกล่ามได้แล้ว กลางวันปล่อยให้วัวเที่ยวตามใจชอบ ตกเย็นก็มาหาเจ้าของและเดินตามกลับบ้าน นี้หมายความว่า บัดนี้แม้จะปล่อยให้จิตรับอารมณ์เป็น รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส อันใดตามใจชอบบ้างก็ไม่มีการหลงติดมัวเมาหรือยึดมั่นในอารมณ์นั้น ๆ ยังคงมีสติอยู่ในร่องในรอยของธรรมะอยู่ตามเดิม แม้จะเผลอไปสักแวบหนึ่งก็จะกลับมาสู่ร่องรอยได้ พุ่มพฤกษ์สนุ่นนี้อยากให้ถือเอาความหมายว่า

สวยสลวยเพราะเป็นไม้มีกิ่งใบไหวเฟื่อยเสมือนอารมณ์ต่าง ๆ เหล่านั้น มีสีเขียวขจี คือความสดชื่นอย่างน่าจับใจ มีลำห้วยเก่า ๆ หมายถึงความครึ้มเยือกเย็นแห่งความสงบ การปล่อยวัวให้เที่ยวได้โดยอิสระหมายถึงความไว้วางใจในจิตเต็มที่แล้วว่าทำอย่างไรเสียก็จะไม่เกิดเป็นพิษขึ้นมาอีก หมอกสีมอที่ปกคลุมทั่วท้องทุ่งเป็นสัญญลักษณ์ของยามเย็น ซึ่งบัดนี้วัวรู้กาละเทศะดีแล้ว เมื่อเสร็จเรื่องเที่ยวหรือการงานก็รู้จักเดินตามเจ้าของกลับบ้าน เสมือนดังคน เมื่อเสร็จธุรกิจการงานแล้วก็แสวงหาความสงบด้วยธรรม ตามร่องรอยของธรรม บัดนี้จิตติดธรรมเหมือนวัวติดเจ้าของ เป็นอันปลอดภัย

จงสังเกตในภาพว่า วัวเกิดความขาวไปถึงตะโพกแล้ว เป็นสัญญลักษณ์ของการไม่อาจจะถอยกลับไปสู่ความดำอีกต่อไป มีแต่จะขาวผ่องเรื่อยไปจนถึงที่สุด ส่วนผู้ฝึกก็ยังมีเชือกและแส้ถืออยู่ในมือ ซึ่งแสดงถึงความเป็นผู้ไม่ประมาท

๖. หมดปัญหา

บัดนี้หมดภาระแล้ว พักได้แล้วทั้งวัวทั้งคน ลานหญ้าเขียวในทุ่งใหม่นี้คือวิหารธรรมอันใหม่ของจิตที่ลุถึงสภาพอันใหม่นี้แล้ว นอนสบายยิ่งกว่าที่เคยมา ไม่มีอะไรต้องห่วงต้องกังวลเหมือนแต่ก่อน ไม่ต้องฝึกวิธีไหนอีกต่อไป เหมือนกับการจบกิจพรหมจรรย์แล้ว พ่อหนุ่มก็นั่งนอนพัก นี้คือปัญญาสำหรับกำจัดกิเลสนั้นบัดนี้หมดหน้าที่แล้ว ความสว่างเกิดขึ้นแล้ว ไต้หรือตะเกียงก็หมดหน้าที่ นั่งเป่าขลุ่ยส่งกังวาลเสียงแห่งความสุขสันติ์ เปรียบด้วยการเสวยวิมุติสุขหลังจากการบรรลุมรรคผลขั้นนั้น ๆ แล้ว ก็อิ่มใจ เพราะเป็นอนุตตรสุขนั่นเอง

บัดนี้วัวมีสีขาวขึ้นถึงก้น ยังเหลืออยู่แต่ท่อนหางนิดเดียว แต่ที่น่าอัศจรรย์ที่สุดนั้น ดูเหมือนวัวตัวนี้จะฟังเพลงเข้าใจ ไม่เหมือนวัวทั้งหลาย กระทั่งวัวสมัยนี้ มันจึงลืมตาแจ๋วแหววตั้งใจสดับอยู่

๗. วางมือหมด

บัดนี้พ่อหนุ่มก็วางมือในหน้าที่ของเขาได้แล้ว แม้จะงีบหลับไปบ้างก็ยังได้ บรรยากาศเต็มไปด้วยความสงบเยือกเย็น ตะวันบ่ายคล้อยลงแล้ว เหมือนกับบั้นปลายแห่งอายุของคนเราเป็นเวลาที่ทุกคนควรจะเข้าถึงความสงบ กระแสน้ำในลำธารส่งเสียงอันระรื่น ประ-หนึ่งเสียงของเหล่าเทพเจ้าที่แซ่ซ้องสาธุการในความสำเร็จของกุลบุตรผู้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท สายน้ำไหลเลาะฝั่งที่มีไม้ใบเฟื้อยปกคลุมอย่างสวยงาม เหมือนกระแสจิตที่ไหลไปตามกระแสธรรมโดยแท้ แสงสีของท้องฟ้าในยามนี้ ทำให้หญ้าในท้องทุ่งดูงามสะพรั่ง เหมือนความงามของพุทธเกษตร สมบูรณ์ไปด้วยอาหารใจ จะดื่มจะกินเมื่อใดก็สำเร็จได้ทันทีดุจจะเป็นของทิพย์ พ่อหนุ่มหลับเสียนาน คุ้มกับความเหน็ดเหนื่อยที่ปลุกปล้ำมาด้วยความเข้มแข็งเป็นเวลานาน หลับสนิทสิ้นห่วงใยในสิ่งทั้งปวง เพราะรู้ความที่จิตหมดกิเลสอันเป็นเหตุให้กังวล

ดูภาพพ่อหนุ่มนี้สักหน่อยเถิด หลับอย่างไรกัน นั่งตัวตรงอยู่ นั่นคือหลับอย่างที่มีสติตื่นอยู่ทุกเมื่อ เช่น เดียวกับการหลับของพระอรหันต์ซึ่งมีสติทั้งหลับและตื่น ไม่มีการหลับของอวิชชาอีกต่อไป เรียกว่า พุทธะ คือ ผู้ตื่น

๘. หมดลักษณะสมมุติ

ปรากฏการณ์ใหม่เกิดขึ้นแล้ว ทุกสิ่งทุกอย่าง ขาวไปหมด จนทอตา วัวขาวผ่องทั่วทั้งตัวยืนอยู่ท่าม กลางเมฆขาว แสงจันทร์ขับความขาวลงปกคลุมพื้น พิภพ ทั้งนี้หมายถึงจิตหมดอวิชชาในการบรรลุมรรค ผลอันดับสุดท้าย มีแสงอันแรงกล้าของวิชชาแผ่ซ่าน ออกมาจนอะไรถูกเข้าก็พลอยขาวไปหมด และขับกัน เองให้ขาวยิ่งขึ้นจนถึงที่สุดแห่งความขาว ทั้งคนและ วัวก็สงบเย็น ไร้สิ่งรบกวนใจ สิ้นความกังวล ไม่มี ความอยากไม่มีความยึดมั่นถือมั่นความเป็นตัวตนในสิ่ง ใด เมื่อคนเราไม่มีความยึดถือแล้ว ดำหรือขาวก็ย่อม

ไร้ความหมายหรือความแตกต่างกันไปในตัว มีแต่สิ่งที่เหมือนกัน เพราะเป็นของปรุงแต่งเปลี่ยนแปลงไม่คงที่ด้วยกัน ดังนั้นสิ่งต่าง ๆ ก็ค่อย ๆ สลายไปตามลำดับของความมากน้อยแห่งเหตุและปัจจัย แสงจันทร์และเมฆก็อยู่ในสภาพเช่นเดียวกันนี้

ขณะนี้มีดาวปรากฏขึ้นมา ๔ ดวง แข่งดวงจันทร์ซึ่งคงจะมีความหมายไม่มากกว่ากำลังจะรุ่งสาง เปลี่ยนกลางคืนเป็นกลางวัน เพราะดาวประกายพรึกของวิชชาเป็นนิมิตของความรุ่งสว่าง ดาวทั้ง ๔ ดวงนี้จะเล็งถึงอะไรหากมิใช่เล็งถึงความสมบูรณ์ของสติปัฏฐานทั้งสี่

๙. ผู้เด่นอยู่โดดเดี่ยว

ขณะนี้วัวซึ่งขาวถึงที่สุดทั้งตัวแล้วนั้นได้เข้าถึงความว่างอันตรธานไปจากความเป็นวัว โดยไม่ทิ้งร่องรอย เพราะถูกมองเห็นเป็นสิ่งที่มิใช่ตัวตนหรือของตน ไม่ว่าจะดำหรือขาว ของตน ดับไปก่อน ตัวตน นี้เป็นกฎที่น่าสนใจ ยังเหลืออยู่แต่ตัวตนที่เป็นอิสระ ดังที่เรียกว่า เป็นนายเหนือเวลา ไม่มีอะไรที่มีค่าหรือมี

ความหมายสำหรับคนประเภทนี้ จึงไม่อยากและไม่ยึดถือในสิ่งใด เหมือนเมฆก้อนเดียวหรือพระจันทร์ดวงเดียวที่ลอยอยู่ในนภากาศทั้งหมด หรือคนเพียงคนเดียวในสากลจักรวาล ไม่มีอะไรผูกพันในแง่ใดทั้งหมด แสดงความเป็นอิสระ ยิ้มเยาะสิ่งทั้งปวงด้วยการตบมือร้องเพลงท่ามกลางแสงจันทร์อันเยือกเย็นซึ่งเป็นรสแห่งวิมุตติสุข เมื่อนึกถึงบ้านเรือน ความขยะแขยงสะอิดสะเอียนก็เกิดขึ้นกั้นขวางทาง เหมือนมีกำแพงกั้นไว้เลยไม่กลับบ้านในตอนเย็นดังเช่นเคย

บนท้องฟ้ามีดาวปรากฏขึ้นมาเป็น ๗ ดวง ซึ่งน่าจะไม่มีความหมายเป็นอื่นยิ่งไปกว่าความเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของธรรมเช่นโพชฌงค์ ๗ ประการเป็นต้น เพราะเป็นสัญญลักษณ์ของดาวรุ่ง หรือดาวประกายพรึกไชยพฤกษ์ที่ส่องแสงถึงที่สุดแล้ว

๑๐. ดับทั้งคู่

ยังคนเหลืออยู่แต่ความว่าง ทั้งคนทั้งวัวว่างไปไม่มีร่องรอยเหลือให้เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือแต่ประ-

การใด แสงจันทร์ก็พลอยไม่รู้ที่จะส่องอะไรหรือเพื่อใครอีกต่อไป เมื่อไม่มีอะไรรับการส่อง เงาก็ไม่เกิดสะท้อนขึ้นมาให้เป็นมายาอย่างนั้นอย่างนี้อีก แม้จะมีสิ่งต่าง ๆ อยู่สักกี่แสนกี่ล้านสิ่ง ทั้งนี้เพราะความไม่ยึดถือของบุคคลเพียงคนเดียวนั้นเอง แม้จะเป็นวิมุติสุขมีรสเลิศสักเพียงไร ถ้าจิตปราศจากอุปาทานการยึดถือแล้ว มันก็ว่างไปเช่นเดียวกัน แสงจันทร์จึงสว่างและไม่มีหน้าที่ทำเงาเหมือนในกรณีอื่น ๆ

ผู้ใดใคร่จะแก้ปฤศนาอันลึกซึ้งนี้ให้ได้โดยง่าย ก็จงกระทำโดยการทำวิมุติรสให้เกิดขึ้นแก่ใจตนเองโดยตรง จะเข้าใจทุกสิ่งอย่างแจ่มแจ้ง และถึงที่สุดจึงขอแนะให้ไปเพ่งหาคำตอบเอาจากดอกลิลลี่เถื่อนพร้อมทั้งความหอมและความเขียวของมัน

ความว่างเป็นสิ่งที่ไม่มีลักษณะและไม่มีที่สิ้นสุดหรือขอบเขต วงกลมเป็นสัญญลักษณ์แทนความว่าง จงลองเขียนสัญญลักษณ์ของความว่างให้มีความหมายเหมาะสมกว่ารูปวงกลมนี้ดูเถิด นั่นแหละคือที่สุดของการแก้ปฤศนานี้.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ชวนพิมพ์
112-116 ถนนบริพัตร สำราญราษฎร์ พระนคร
โทร. 810541
นายชวน ศรสงคราม ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2509